

Ιερωσύνη και λατρεία στο Ισλάμ και τις Ανατολικές Θρησκείες

υπό Γρηγορίου Δ. Ζιάκα
Ομότιμου καθηγητού της Θρησκευολογίας

Ιερατείο, με την ευρύτερη και στενότερη έννοιά του και με ποικίλες λειτουργίες, συναντά κανείς σε όλες τις θρησκείες του κόσμου, από τις αρχέγονες ως τις σύγχρονες μεγάλες. Ο ιερέυς είναι ο μεσάζων μεταξύ θείου και ανθρωπίνου, ο ειδήμων, που τελεί θυσίες και θρησκευτικές τελετές, αποτρέπει το κακό και εφελκεί το αγαθό. Ο ιερέυς-ιατρός ή ειδικός του αγίου είναι γνώρισμα των αρχαϊκών και απλών κοινωνιών που ζουν κατά φύση. Στους αρχαίους μεγάλους πολιτισμούς, όπως αυτοί της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, ήταν χαρακτηριστικός ο θεσμός της ιερής βασιλείας και ιερωσύνης. Σπουδαία θέση έχει το ιερατείο ή ο «άγιος άνθρωπος» και ο μοναχός στις σύγχρονες, αλλά με αρχαία ιστορία, θρησκείες της Ανατολής, όπως ο Ινδοϊσμός, Βουδισμός, Ταοϊσμός και Σιντοϊσμός. Στον μεταγενέστερο όμως Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ δεν υπάρχουν ιερείς με ιδιαίτερο ιερατικό χάρισμα, αλλά νομοδιδάσκαλοι, ειδήμονες του θείου Νόμου, ικανοί να κατευθύνουν την κοινότητα ως αιρετά μέλη της.

Παρά τα φαινομενολογικά παράλληλα μεταξύ χριστιανικής και μη χριστιανικής ιερωσύνης και λατρείας, η χριστιανική ιερωσύνη διαφέρει της ιερωσύνης των μη χριστιανικών θρησκειών κατά την ουσία και τον τύπο. Οι θυσίες ζώων, η οιωνοσκοπία, η χρησιμοδοσία και μια ποικιλία μαντικών μεθόδων και εξορκισμών που γνώρισαν μεγάλη εξάπλωση σε ολόκληρο τον ασιατικό κόσμο και στις χώρες περίξ της Μεσογείου, από την αρχαία ακόμη εποχή, είναι τελείως ξένες προς την χριστιανική ιερωσύνη. Το μυστήριο της χριστιανικής ιερωσύνης βασίζεται στο θεανθρώπινο πρόσωπο του Χριστού και στο κοσμοσωτήριο έργο του. Το βάθος και το πλάτος της χριστιανικής ιερωσύνης θα αναπτύξουν οι ειδικοί συνάδελφοι του συνεδρίου στις εισηγήσεις τους. Εμείς, αφού προηγουμένως διαγράψουμε τις βασικές αρχές της χριστιανικής διδασκαλίας περί ιερωσύνης, ώστε να έχουμε ένα μέτρο συγκρίσεως, θα ασχοληθούμε με τις περί ιερωσύνης και λατρείας αρχές των μη χριστιανικών θρησκειών, ιδίως μάλιστα του Ισλάμ και των μεγάλων ασιατικών θρησκευτικών παραδόσεων. Στην ανάπτυξη του θέματος θα έχουμε ως γνώμονα την βιβλική και πατερική διδασκαλία, σύμφωνα με την οποία η πτώση αμαύρωσε βέβαια το «κατ' εικόνα», δηλαδή την καθαρή θεογνωσία, και απομάκρυνε τον άνθρωπο από τον Θεό, αλλά η επικοινωνία μεταξύ Θεού και ανθρώπου δεν διεκόπη. Ο άνθρωπος δεν έπαυσε να αναζητεί τον Θεό και ο Θεός το πλάσμα του. Επομένως η μελέτη της ιερωσύνης και της λατρείας των άλλων θρησκειών μας αποκαλύπτει την αναζήτηση του Θεού και τον στεναγμό του ανθρώπου προς το άπειρο και αιώνιο.

Το μυστήριο της χριστιανικής ιερωσύνης

Πλην της συγγενείας του με το Λευϊτικό ιερατείο της Παλαιάς Διαθήκης, το οποίο θεωρείται τύπος της χριστιανικής ιερωσύνης, το μυστήριο της χριστιανικής ιερωσύνης είναι θεοϊδρυτο μυστήριο που βασίζεται στο έργο της εν Χριστώ θείας Οικονομίας, και μάλιστα στο αρχιερατικό αξίωμα του Κυρίου. Με την ενανθρώπησή του, ο προαιώνιος άσαρκος Λόγος προσέλαβε ολόκληρη την ανθρώπινη φύση για να την σώσει και να την δοξάσει, με το κοσμοσωτήριο έργο Του, την σταυρική Του θυσία, την Ανάσταση και την εκ δεξιών του Πατρός καθέδρα. Ο σεσαρκωμένος Λόγος είναι πλέον μέσα στην ιστορία του κόσμου και το φως του είναι ο φωτισμός, ο αγιασμός και η μεταμόρφωση του κτιστού κόσμου. Ως αιώνιος αρχιερέυς ο Χριστός ενώνει την λογική κτίση με τον Θεό, προσφέροντας ως θυσία υπέρ αυτής τον εαυτό Του. Μέσα σ' αυτά τα όρια λειτουργεί το μυστήριο της ιερωσύνης στο όλο μυστήριο της εκκλησίας. Συμπερίληψη του έργου του Χριστού και των μυστηρίων της εκκλησίας είναι το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, που τελείται από τον ιερέα και τελειούται από το Άγιο Πνεύμα. Έτσι τα μυστήρια είναι εκφάνσεις και λειτουργίες του σώματος του Χριστού, της ιστορικής εκκλησίας «και γαρ σώμα και αίμα Χριστού τα μυστήρια» (Νικόλαος Καβάσιλας). Με το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας που τελεί ο ιερέυς στην εκκλησία πραγματοποιείται η ενότητα κτιστού και ακτίστου κόσμου και οι πιστοί ζουν την σχέση της κτιστής πραγματικότητας με την άκτιστη φωτιστική ενέργεια. Με την έννοια αυτή η ιερωσύνη είναι η χαρισματική λειτουργία που έδωσε ο Χριστός στην εκκλησία, η οποία συμφιλιώνει εκ νέου Θεόν και κτίση. Μόνος βέβαια Μεσίτης στη συμφιλίωση αυτή είναι ο Θεάνθρωπος Κύριος, ο σεσαρκωμένος Λόγος ως αιώνιος αρχιερέυς. Το χάρισμα όμως της διακυβέρνησης της εκκλησίας για την ενότητα, την αύξηση και την προκοπή του σώματος, παρέχώρησε ο ίδιος ο Χριστός, κατά την επί γης διακονία Του, στους Αποστόλους και μέσω αυτών στους ιερείς (επισκόπους, πρεσβυτέρους, διακόνους), όταν τους εξέλεξε και τους απέστειλε στο κήρυγμα (Μάρκ. 3,13-19. 6,7-13, Ματθ. 18,18), και κυρίως μετά την Ανάστασή Του, όταν εμφανίσθηκε στους μαθητές Του και τους έδωσε τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος και την εντολή να συνεχίσουν το έργο της σωτηρίας και

της αποστολής Του (Ιω. 20,21, Ματθ. 28,19-20, Μάρκ. 16,15). Επομένως, η ιερωσύνη είναι μια απαραίτητη χαρισματική εξουσία μέσα στην εκκλησία, η οποία κατευθύνει και συντονίζει όλες τις χαρισματικές λειτουργίες του σώματος του Χριστού, δηλαδή της ιστορικής εκκλησίας, και φυλάττει την ενότητά της. Το μυστήριο της ιερωσύνης είναι ειδικό χάρισμα μέσα στην εκκλησία, που λαμβάνεται με την χειροτονία του προσερχομένου στην ιερωσύνη προσώπου από τον επίσκοπο. Κατά την χειροτονία ο χειροτονούμενος λαμβάνει την ειδική χάρη του Αγίου Πνεύματος και είναι ικανός να ενεργεί ως πρεσβευτής του Χριστού μέσα στην εκκλησία, να τελεί τα μυστήρια, να αγιάζει διά των δωρεών του Αγίου Πνεύματος και να κάνει δυνατή την αύξηση και προκοπή του σώματος. Υπό την έννοια αυτή είναι απαραίτητη η αδιάκοπη αποστολική διαδοχή των επισκόπων, διότι άνευ επισκόπου δεν μπορεί να τελεσθεί το μυστήριο της ιερωσύνης και άνευ ιερωσύνης δεν είναι δυνατή η τέλεση των μυστηρίων, και μάλιστα του μυστηρίου της θείας Ευχαριστίας.

Η σύναξη των πιστών και η μετοχή στο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας εκφράζει ακριβώς την ενότητα του σώματος και την κοινωνία του Αγίου Πνεύματος, γιατί το ενιαίο σώμα εκτός από μυστηριακό, είναι επίσης κοινωνικό και διοικητικό. Επομένως οι σχέσεις και οι διαφορές των λειτουργιών προς το ένα σώμα, είναι σχέσεις χαρισματικών λειτουργιών, γιατί η εκκλησία ως σώμα Χριστού έχει πολλές λειτουργίες και διαιρέσεις χαρισμάτων. Οι ιερείς είναι οι χαρισματικοί ηγέτες στην εκκλησία, αλλά το «σώμα είναι εν και το ποτήριον εν», από το οποίο μετέχουν όλοι, ιερείς και λαός.

Την βιβλική και πατερική αυτή διδασκαλία για την εκκλησία και τα λειτουργήματα σ' αυτήν, φαίνεται να κατανόησε η Β' Βατικάνειος Σύνοδος (1962-1965) και με τη μεταρρύθμισή της στην λειτουργική ζωή προσπάθησε να απαλύνει την έως τότε ισχύουσα αντίληψη της Ρώμης, ότι η χειροτονία ανυψώνει τον ιερέα υπεράνω των συνανθρώπων του και του απονέμει το προσόν μιας ειδικής προσέγγισης του θεού. Από την άλλη, η διακοπή της αποστολικής διαδοχής στους Προτεστάντες οδήγησε στο αντίθετο άκρο: οι Προτεστάντες όταν μιλούν για ιερωσύνη αναφέρονται στην «γενική ιερωσύνη», στο «βασιλείον ιεράτευμα» όλων των πιστών. Με την έννοια αυτή κάθε μέλος της κοινότητας, άνδρας ή γυναίκα, είναι ιερεύς και με το είδος αυτό της ιερωσύνης έχει άμεση κοινωνία με τον Θεό. Η τιμητική θέση της ιερωσύνης, την οποία εκφράζει η προτεσταντική αυτή αντίληψη, δεν σχετίζεται τόσο με την θεία Ευχαριστία καθ' εαυτήν, όσο με τον ρόλο του ιερέα (του πάστορα=ποιμένος) ως προσώπου που εκτελεί χρέη μεσάζοντος. Έτσι οι Προτεστάντες πιστεύουν ότι η θεία Ευχαριστία δεν είναι παρά ανάμνηση και μόνο της σταυρικής θυσίας του Χριστού και του Μυστικού Δείπνου, και όχι θυσία πραγματική (αλλά αναίμακτη), επαναλαμβανόμενη κάθε φορά που τελείται το μυστήριο. Η παράδοση της Ανατολικής εκκλησίας αποκλείει τις δύο ακρότητες. Στη βάση της μυστηριακής και λειτουργικής ζωής της Ανατολικής εκκλησίας αναπτύχθηκε μια τεράστια και πλούσια σε θεολογία και θρησκευτική ζωή υμνολογία, η οποία διανθίζεται στον πλούτο του ημερησίου και ετησίου λειτουργικού χρόνου: εσπερινός, απόδειπνο, μεσονυκτικό, όρθρος, ώρες και, υπεράνω όλων, η θεία Λειτουργία, κατά την οποία τελείται το μυστήριο της θείας Ευχαριστίας, αυτός είναι ο κύκλος του ημερησίου λειτουργικού χρόνου. Η κατασκευαστική επίσης υμνογραφία του Τριωδίου κατά την Μ. Τεσσαρακοστή και η χαρμόσυνη και αναστάσιμη του Πεντηκοσταρίου συνθέτουν, μαζί με αυτήν των μηνιαίων, των θεομητορικών εορτών και των εορτών των αγίων, τον ετήσιο κύκλο της λατρείας. Ο πλούτος αυτός γίνεται ζωή και εμπειρία των πιστών μέσα στο χαρισματικό σώμα της Εκκλησίας.

Η ιερωσύνη στον εξωχριστιανικό κόσμο. Γενικά γνωρίσματα

Η ιερωσύνη στις εξωχριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις διακρίνεται σε κληρονομική (αρχαίο Ισραήλ, Ινδοϊσμός, Ζωροαστρισμός, Σιντοϊσμός) και σε επαγγελματική (αρχέγονες φυλές και μεγάλοι πολιτισμοί, όπως αυτοί Ελλάδος, Ρώμης, Αιγύπτου, Μεσοποταμίας).

Στην πρώτη περίπτωση, τα ιερατικά δικαιώματα και καθήκοντα ανήκουν σε ειδική οικογένεια ή φυλή. Τα τέκνα της οικογενείας εκπαιδεύονται καταλλήλως, ώστε να διαδεχθούν τον πατέρα στο ιερατικό λειτούργημα ή να αναλάβουν το λειτούργημα αυτό όταν ενηλικιωθούν. Εξυπακούεται βέβαια ότι ο γάμος στην κληρονομική ιερωσύνη είναι επιβεβλημένος, για να μη διακοπεί η κληρονομική διαδοχή. Οικογένειες με κληρονομική ιερωσύνη, για να κατοχυρώσουν τα δικαιώματά τους, ανάγονται σε προγόνους με αρχαία καταγωγή. Στην Ινδία και την Ιαπωνία ορισμένα ιερά υπάγονται κληρονομικώς σε μία οικογένεια, η οποία φυλάσσει και περιποιείται τον ναό και έχει πρόσβαση στις προσόδους του και δικαίωμα εγκατοίκησης στα οικήματά του.

Η επαγγελματική ιερωσύνη από την άλλη μεριά, στρατολογεί τα μέλη της από το σύνολο των φερέλπιδων νέων της κοινότητας. Η ιερωσύνη αυτή έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να επιλέγει αφοσιωμένους, έξυπνους και αποφασιστικούς ή ηθικούς νέους.

Στην πλειονότητα των θρησκευτικών παραδόσεων του κόσμου η εκλογιμότητα για το αξίωμα της ιερωσύνης έχει περιορισθεί στους άρρενες. Χριστιανισμός της Ορθοδόξου και Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, Ινδοϊσμός,

Βουδισμός και Ταοϊσμός έχουν αποκλειστικώς έως σήμερα άρρενες ιερείς. Ο Ιουδαϊσμός επίσης έχει περιορίσει το ραββινάτο στους άρρενες. Σήμερα σε ορισμένες χριστιανικές ομολογίες προτεσταντών, στην αγγλικανική εκκλησία και σε παρατάξεις του Ιουδαϊσμού, άρχισε η χειροτονία γυναικών, που ήγειρε διαμαρτυρίες, προβλήματα και ερωτήματα, τόσο στον οργανισμό ορισμένων εξ αυτών των ομολογιών (κυρίως μάλιστα στην αγγλικανική εκκλησία), όσο και στο γενικό σώμα της χριστιανοσύνης. Ο θεσμός ωστόσο των διακονιστών είναι συναφής με τη γένεση και την ιστορία της εκκλησίας, αν και ατόνησε βαθμηδόν.

Ιερατείο και λατρεία στον Ιουδαϊσμό

Από τις δύο άλλες μονοθεϊστικές θρησκείες, δηλαδή στον Ιουδαϊσμό και το Ισλάμ, μόνο στο αρχαίο Ισραήλ υπήρχε ως την καταστροφή του Ναού (70 μ.Χ.) ειδική ιερατική τάξη. Πρόκειται για το Λευϊκό ιερατείο, που είχε θεσπισθεί από τον Μωϋσή, ήταν κληρονομικό και για την χριστιανική διδασκαλία θεωρείται τύπος της χριστιανικής ιερωσύνης. Οι Λευίτες προέρχονταν από τη φυλή του Λευΐ, η οποία δεν απαριθμούνταν στον κατάλογο των δώδεκα φυλών του Ισραήλ (βλ. Αριθμ. 1,47 εξ), διότι τους είχε ανατεθεί το τιμητικό έργο της επιστασίας και φρούρησης της Σκηνής του Μαρτυρίου. Ένα από τα κύρια γνωρίσματά τους ήταν η προσφορά θυσιών. Ο λευΐτης τελούσε τη λατρεία της θυσίας σε βωμούς, και από τον 7ο αιώνα π.Χ. και εντεύθεν οι λατρείες αυτές γίνονταν αποκλειστικά και μόνο στον ναό της Ιερουσαλήμ. Όταν όμως το 70 μ.Χ. οι Ρωμαίοι στρατιώτες του στρατηγού Τίτο κατέστρεψαν τον ναό, οι θυσίες περιέπεσαν σε αχρηστία και σταμάτησαν. Έτσι έπαψε να υπάρχει πια ενεργό ιερατείο, αν και δεν έπαψαν να υφίστανται κληρονομικές ιερατικές οικογένειες. Τον ναό τον αντικατέστησε πλέον η συναγωγή, η θρησκευτική ηγεσία της οποίας περιήλθε στα χέρια των ραββίνων, των διδασκάλων και ειδημόνων του θείου Νόμου, οι οποίοι είναι πεπαιδευμένα θεολογικώς, αλλά αιρετά μέλη της κοινότητας, χωρίς ιερατική ιδιότητα. Η μόνη θυσία ζώων του αρχαίου Ισραήλ, που συνεχίζει έως σήμερα, είναι αυτή της μικρής κοινότητας των Σαμαρειτών, οι οποίοι είχαν ήδη από μακρού μεταθέσει τη λατρεία από τον ναό της Ιερουσαλήμ στο όρος Γαριζίν της Σαμαρείας, κοντά στη Συχέμ (σημερινή Νεάπολις). Οι αξιωματούχοι των Σαμαρειτών κατά την ημέρα αυτή, ονομάζονται ιερείς.

Ιερατείο και «ιερωσύνη» στο Ισλάμ

Ο τύπος του ραββίνου νομοδιδασκάλου ή γραμματέως χωρίς ειδική ιερωσύνη μεταβιβάστηκε και στο Ισλάμ. Το Ισλάμ είναι θρησκεία αυστηρώς μονοθεϊστική, η οποία έχει σχέση αλλά και μεγάλες διαφορές, ιδίως ερμηνείας, με τις θεμελιώδεις αρχές της βιβλικής παράδοσης, ιουδαϊκής και χριστιανικής, αλλά δεν είναι μυστηριακή θρησκεία και εκκλησιαστικός οργανισμός, όμοιος προς τον οργανισμό της εκκλησίας του Χριστού, η οποία δεν ταυτίζεται με την κοσμική εξουσία. «Η βασιλεία η εμή ουκ έστιν εκ του κόσμου τούτου», είπε ο Κύριος (Ιω.18,36). Το Ισλάμ δεν θεωρεί τον εαυτό του μόνον ως θρησκεία αλλά και ως κοινωνία του Θεού, η οποία συνενώνει θρησκευτική και πολιτική μαζί εξουσία. Γι' αυτό στο Ισλάμ δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ θρησκείας και πολιτείας, θείου και ανθρωπίνου νόμου. Η θρησκεία είναι η πολιτικώς οργανωμένη κοινότητα (Ούμμα) όλων των μουσουλμάνων. Με την καθαρώς θεωρητική της μορφή, η προσευχόμενη κοινότητα αποτελεί συγχρόνως και το αγωνιζόμενο στράτευμα. Γι' αυτό ο μουσουλμανικός στρατός αποτελεί «τον στρατό του Αλλάχ» και το δημόσιο ταμείο «το ταμείο του Αλλάχ». Με ανάλογο τρόπο, ο θρησκευτικός νόμος είναι συγχρόνως και νόμος της πολιτείας, όπως τα θρησκευτικά προβλήματα είναι συγχρόνως πολιτικά και τα πολιτικά θρησκευτικά.

Η φύση αυτή του Ισλάμ προέρχεται από τη διπλή ιδιότητα του ιδρυτού του. Ο Μωάμεθ δεν παρουσιάστηκε ως μεσίτης και λυτρωτής, αλλά ως προφήτης του Θεού που προσκομίζει τον θείο Νόμο, δηλαδή το Κοράνιο, ως εντολή του Θεού απαράγραπτη και απαραβίαστη. Ο Μωάμεθ επίσης δεν ήταν μόνον ο προφήτης του Θεού, αλλά και ο αρχηγός της κοινότητάς του. Συνεπώς το Ισλάμ δεν είναι θρησκεία απολυτρωτική. Και εφόσον δεν υπάρχει μεσίτης και λυτρωτής δεν υπάρχουν επίσης ιερατείο και μυστήρια σ' αυτό, διά των οποίων θα έφερε εις πέρας το απολυτρωτικό έργο του μεσίτη. Επομένως το Ισλάμ δεν γνωρίζει θεία ιερατική αρχή, ούτε για τη φύλαξη της αποκαλύψεως, ούτε για τη μετάδοση της χάριτος του Θεού διά μυστηρίων. Υπάρχουν μόνο οι νομοδιδάσκαλοι ουλεμάδες ('ulamā', γνώστες ή ειδήμονες του νόμου), οι οποίοι σπουδάζουν τον θείο νόμο και καταγίνονται με αυτόν, αλλά είναι λαϊκοί άνδρες, χωρίς ιδιαίτερο ιερατικό χάρισμα. Ως ειδήμονες του ιερού νόμου, αναλαμβάνουν καθήκοντα υπηρεσίας στα τεμένη και τα ιεροδιδασκαλεία, αλλά ως αιρετά μέλη της κοινότητας.

Συν τω χρόνω όμως οι ουλεμάδες, ως ειδήμονες του νόμου και υπηρέτες των μουσουλμανικών τεμενών, απέκτησαν ορισμένα δικαιώματα μέσα στη μουσουλμανική κοινότητα. Έτσι τύποις δημιουργήθηκε ένα είδος

«ιερατείου» με μια συγκεκριμένη αιρετή ιεραρχία που συνιστούν ο χαλίφης, ο ιμάμης, ο μουεζίνης, ο χατίπης, ο μουφτής (ανώτερος νομοδιδάσκαλος) και ο καδής, ιεροδικαστής. Όλοι όμως αυτοί είναι αιρετά μέλη της κοινότητας χωρίς ειδικό μυστήριο ιερωσύνης και χωρίς να τελούν μυστήρια.

Από αυτούς, ο χαλίφης δεν υπάρχει σήμερα. Όταν υπήρχε χαλιφάτο, ο χαλίφης ήταν ο αρχηγός της θρησκευτικής και πολιτικής κοινότητας του Ισλάμ και ο προστάτης της πίστης και των πιστών (Αλ-αμίν αλ-μουμινίν), χωρίς όμως χαρακτηριστικές ιδιότητες. Επομένως ο θεσμός του χαλιφάτου είχε ανέκαθεν σημασία κρατικοθρησκευτικού δικαίου και σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος «ισλαμικής παποσύνης».

Ο ιμάμης των σουννιτών είναι ο προϊστάμενος και οδηγός των πιστών στην προσευχή, και ιδιαίτερα την μεσημβρινή της Παρασκευής στο κεντρικό τέμενος της κοινότητας. Επειδή η μόνη λατρεία του Θεού στο Ισλάμ είναι η προσευχή (σύντομη και στερεότυπη), για την εύρυθμη τάξη της ο ιμάμης πρέπει να γνωρίζει και να απαγγέλλει εκφώνως όλες τις ευχές, οι οποίες καλούν τους πιστούς να σταθούν όρθιοι, να σκύψουν, να γονυπετήσουν, να κάνουν πρηνείς μετάνοιες ακουμπώντας το μέτωπό τους στο έδαφος, και πάλι, ακολουθώντας τις συνθηματικά εκφωνούμενες ευχές, να εγερθούν σε στάση προσοχής και να ετοιμασθούν για νέες, όπως παραπάνω, μετάνοιες. Παλαιότερα ο ιμάμης ήταν οδηγός των πιστών τόσο στις προσευχές όσο και στα πεδία των μαχών και ταυτιζόταν με τον χαλίφη. Σήμερα παραμένει η ιδιότης του αυτή, αλλά θεωρητικά. Ο μουεζίνης είναι εκείνος που ανέρχεται στον μιναρέ και καλεί τους πιστούς στην προσευχή, ενώ ο χατίπης είναι ο αναγνώστης και κήρυκας του Κορανίου. Ο καδής είναι ο μουσουλμάνος ιεροδικαστής, ο οποίος δικάζει με βάση τους κανόνες της shari'ah, της ισλαμικής νομοθεσίας. Πολύ σεβασμό απολαμβάνει ο μουφτής. Είναι ο κατεξοχήν νομοδιδάσκαλος, ο οποίος έχει ως καθήκον όχι να ερμηνεύει τον ιερό νόμο ή να αναπτύσσει νέες διατάξεις, αλλά να ανατρέχει στις κωδικοποιημένες ήδη από τον 10ο αιώνα διατάξεις των σχολών του ισλαμικού νόμου και να βγάζει «γνωματεύσεις» (φετβά), με βάση τις οποίες θα κρίνει ο καδής την εκδικαζόμενη υπόθεση. Ως ένα είδος θρησκευτικού νομάρχου σε πόλη μιας επαρχίας, ο μουφτής αποφαίνεται επίσης για περιπτώσεις οικογενειακού δικαίου, δηλ. γάμων, κληρονομιών και διαζυγίων.

Η κύρια διαφορά των σουννιτών από τους σίιτες είναι πολιτική, που επενδύθηκε και με θρησκευτική ορολογία. Πρόκειται για τη μεγάλη διαμάχη περί ιμαμάτου και χαλιφάτου, για το ποιος δηλαδή θα έχει την εξουσία του Ισλάμ, ο ιμάμης των σιιτών ή ο χαλίφης του σουννιτών. Το ζήτημα αυτό ανέκυψε μετά τον θάνατο του Μωάμεθ (632) και οξύνθηκε από το 656 και έπειτα, όταν την ηγεσία του χαλιφάτου ανέλαβε ο Άλη, πρώτος ξάδελφος και γαμπρός του Μωάμεθ στη θυγατέρα του Φατιμά. Και ενώ ο χαλίφης (και διάδοχος του Μωάμεθ) δεν έχει χαρακτηριστικές ιδιότητες αλλά είναι απλός ο κυβερνήτης του Ισλάμ και ο προστάτης της πίστης και των πιστών, ο Ιμάμης των σιιτών είναι όχι μόνον πολιτικός αλλά και χαρακτηριστικός αρχηγός και στο πρόσωπό του συνδυάζει την θρησκευτική και κοσμική συγχρόνως εξουσία. Θεωρείται εξαιρετική προσωπικότητα, η οποία είναι ικανή, χάρη στην θεία έμπνευση (ilhām), να γνωρίζει την αληθινή έννοια της αποκάλυψης και να ερμηνεύει αλάνθαστα τον θείο νόμο. Νωρίς όμως, ήδη μέσα στον δεύτερο μουσουλμανικό αιώνα, λόγω των διωγμών που υπέστησαν οι σίιτες από την πλειοψηφούσα παράταξη των σουννιτών, ο τελευταίος ιμάμης εξαφανίστηκε και έπαψε η κληρονομική διαδοχή του ιμαμάτου. Επειδή όμως χωρίς ιμάμη δεν μπορεί να υπάρξει σιιτική κοινότητα, οι σίιτες δέχθηκαν ότι ο ιμάμης δεν πέθανε, αλλά με το θέλημα του Θεού κρύφθηκε μυστηριωδώς και παραμένει έκτοτε κρυμμένος παρακο-λουθώντας και ενισχύοντας από τον κρυφό τόπο την πορεία της κοινότητάς του. Έτσι στη σημερινή σιιτική κοινότητα την πολιτική και θρησκευτική εξουσία του ιμάμη ανέλαβαν ως εκπρόσωποί του (nā'ib al-imām) ορισμένα πρόσωπα μουσουλμάνων νομοδιδασκάλων που ονομάζονται μουζταχίντ ή φακίχ, και φέρουν τον τιμητικό τίτλο του χουτζάτ αλ-Ισλάμ, «της θεολογικής αυθεντίας του Ισλάμ». Ωστόσο αντίθετα προς τους ιμάμηδες αυτοί δεν έχουν την ικανότητα της έμπνευσης. Συνεπώς οι μουζταχίντ ή φακίχ μπορούν να ερμηνεύσουν τις βασικές πηγές του ισλαμικού νόμου μόνο με λογικά και όχι χαρακτηριστικά κριτήρια. Σήμερα πάντως στον σιιτικό κόσμο παρατηρείται μια έντονη διεκδίκηση της θρησκευτικής και κοσμικής εξουσίας από τους ουλεμάδες ή μολλάδες (νομοδιδασκάλους), οι οποίοι τονίζουν την παρουσία του κρυμμένου ιμάμη στο πρόσωπό τους, και ηγούνται ενός μαχόμενου ισλαμισμού. Οι σίιτες σήμερα είναι διαιρημένοι σε τρεις ομάδες. Στους Δωδεκαδικούς, που δέχονται δώδεκα ιμάμηδες ως κανονικούς και αποτελούν την πλειοψηφία του ισλαμικού κόσμου, στους Ισμαηλίτες, μια μικρή μειοψηφία σήμερα ανά τον ισλαμικό κόσμο, που δέχονται επτά ιμάμηδες και πρεσβεύουν την θεία ενοίκηση στον ιμάμη, και στους Ζαϊντίτες, που βρίσκονται κυρίως στην Υεμένη και δέχονται πέντε ιμάμηδες ως κανονικούς.

Οι νομοδιδάσκαλοι λοιπόν δεν είναι μεσίτες, αλλά τηρητές και διδάσκαλοι του νόμου του Θεού. Ο Θεός κατά το Ισλάμ, είναι απολύτως απρόσιτος και δεν νοείται προσέγγισή του διά ενδιάμεσων ανθρώπων. Στέλνει τον νόμο του διαμέσου αγγέλου στον προφήτη και απαιτεί απόλυτη υποταγή από τους πιστούς του. Υπό την έννοια αυτή, οι νομοδιδάσκαλοι αποτελούν ένα σώμα εξουσίας, θρησκευτικής και πολιτικής. Δεν έχουν ιδιαίτερο ιερατικό χάρισμα, δεν τελούν μυστήρια για απολύτρωση και είναι αιρετά μέλη εκλεγόμενα για τα συγκεκριμένα καθήκοντα από την κοινότητα.

Σύμφωνα με αυτά γίνεται φανερό ότι το Ισλάμ ρίπτει το κέντρο του βάρους στα καθήκοντα των πιστών

απέναντι στο θέλημα του Θεού, και όχι στη θεωρητική θεολογική γνώση. Όχι η δογματική διδασκαλία, αλλά η υποταγή στον Θεό, τον Κύριο του σύμπαντος κόσμου, και η τήρηση των εντολών του συνιστούν την ουσία του Ισλάμ. Όχι επίσης το μυστήριο, αλλά η έμπρακτη απόδειξη της αφοσίωσης στο νόμο του Θεού. Γι' αυτό πέντε βασικά και λιτά στη διατύπωσή τους καθήκοντα συνιστούν τους λεγόμενους «στύλους του Ισλάμ»: η ομολογία πίστεως, η προσευχή, η ελεημοσύνη, η νηστεία κατά τον μήνα του Ραμαντάν και το ιερό προσκύνημα στη Μέκκα κατά τον μήνα Δούλ Χιτζά.

Η προσευχή (σαλάτ), το δεύτερο καθήκον κάθε μουσουλμάνου, είναι η μόνη λατρεία του Θεού στο Ισλάμ. Γίνεται πέντε φορές την ημέρα, πρωί, μεσημέρι, απόγευμα, κατά την δύση του ηλίου και αργά το βράδυ, με την επίκληση της παντοδυναμίας του Θεού και της δοξολογίας του ονόματός του, και με την παράκληση των προσευχομένων να τους οδηγήσει ο Θεός στον ορθό δρόμο. Η προσευχή χωρίζεται σε δύο μέρη, στις καθημερινές προσευχές και στην προσευχή της Παρασκευής. Οι καθημερινές προσευχές, που δεν διαρκούν περισσότερο από δέκα λεπτά, γίνονται ή στο γειτονικό τζαμί, όπου μπορεί να πάει ο πιστός, ή συνήθως στον χώρο όπου βρίσκεται, στο σπίτι, στη δουλειά του ή ακόμη και στο ύπαιθρο, αρκεί να έχει ένα ειδικό χαλί προσευχής ή ένα πανί ή ακόμη και ένα χαρτί, όπου θα γονατίσει, ώστε να απομονωθεί από το «ακάθαρτο» έδαφος. Απαραίτητη προϋπόθεση για την προσευχή είναι να την αναγγείλει ο μουεζίνης από τον μιναρέ και να προηγηθεί θρησκευτική πλύση των άνω και κάτω άκρων και του προσώπου.

Με την προσευχή ο πιστός κοινωνεί με τον Θεό αλλά και με τους λοιπούς αδελφούς, οι οποίοι προσεύχονται την ίδια στιγμή μαζί του. Τον κατεξοχήν όμως κοινωνικό χαρακτήρα της προσευχής εκφράζει η κοινή προσευχή της Παρασκευής που γίνεται το μεσημέρι στο κεντρικό τέμενος της κοινότητας. Της προσευχής προεξάρχει ο ιμάμης, το «πρότυπο» και ο «οδηγός» της. Αν σε μια σύναξη απουσιάζει ο ιμάμης, το πλήθος επιλέγει ως ιμάμη ένα πρόσωπο από τη σύναξη, το οποίο γνωρίζει το βασικό τυπικό της προσευχής και είναι για την ώρα εκείνη ιμάμης. Η προσευχή της Παρασκευής είναι πανομοιότυπη με αυτή των άλλων ημερών, επαυξημένη μόνο με ανάγνωση περικοπών του Κορανίου και κήρυγμα από τον χατίπη.

Η πρώτη φάση της προσευχής είναι η στιγμή κατά την οποία οι μουσουλμάνοι με το πρόσωπο στραμμένο προς την qibla, δηλαδή προς την Μέκκα, στέκονται όρθιοι και ο ιμάμης αρχίζει τις προσευχές απαγγέλλοντας τρεις φορές το «Αλλάχου Άκμπαρ» («ο Αλλάχ είναι μέγας και ισχυρός») και μια σειρά από άλλες προσευχές. Ακολουθώς διαβάζεται το πρώτο κεφάλαιο του Κορανίου η Φάτιχα και αμέσως μετά οι πιστοί αρχίζουν μια σειρά από γονυκλισίες, σύμφωνα με τις εκφωνήσεις του ιμάμη. Αυτές είναι οι λεγόμενες rak'a. Ακολουθεί η ανάγνωση του Κορανίου και το κήρυγμα, ορισμένες άλλες εκφωνήσεις και γονυκλισίες και η απόλυση. Η όλη προσευχή της Παρασκευής δεν διαρκεί περισσότερο από μισή ώρα.

Άλλη σπουδαία λατρεία είναι το προσκύνημα χατζ, στους ιερούς τόπους της Μέκκας, καθώς και στον τάφο του προφήτη στη Μεδίνα, κατά τον σεληνιακό μήνα Δούλ Χιτζά. Οι προσκυνητές ενδεδυμένοι λευκούς χιτώνες, περιέρχονται επτάκις γύρω από το ιερό της Κάαμπα και ασπάζονται τον ιερό μαύρο λίθο που υπάρχει στο κέντρο. Το ιερό προσκύνημα είναι καθήκον του θρησκευτικού νόμου για κάθε μουσουλμάνο ανάλογα με τις δυνατότητές του. Κατά την ισλαμική διδασκαλία το καθήκον αυτό ισχυροποιεί το αίσθημα των μουσουλμάνων ότι ανήκουν στην θρησκευτική κοινότητα (Ούμμα) της υποταγής στον Θεό. Το προσκύνημα γίνεται για να τιμήσει ο μουσουλμάνος όχι μόνον τους τόπους, όπου έζησε ο προφήτης του Ισλάμ, αλλά και τους τόπους, όπου κατά την μουσουλμανική παράδοση ο Αβραάμ, «ο πρώτος μονοθεϊστής και πατέρας των προφητών», έχτισε μαζί με τον πρωτότοκο γιο του Ισμαήλ τον οίκο της Κάαμπα. Διαρκεί δέκα ημέρες και οι μουσουλμάνοι, αφού επισκεφθούν τελετουργικά όλα τα μέρη, από τα οποία κατά τους μουσουλμανικούς θρύλους είχε περάσει η Άγαρ και ο Ισμαήλ όταν αποπέμφθηκαν στην έρημο και βρήκαν καταφυγή στην περιοχή της Μέκκας, την τελευταία ημέρα τα εκατομμύρια των προσκυνητών πανηγυρίζουν στην κοιλάδα της Μίνα το μεγάλο πανηγύρι του 'Id al-Adha (ή τουρκικά Κουρπάν Μπαϋράμ), που συνίσταται στη σφαγή αμνών εις ανάμνησιν της θυσίας του Αβραάμ. Η γιορτή είναι πανισλαμική. Την ημέρα αυτή πανηγυρίζουν όλοι οι μουσουλμάνοι ανά τον κόσμο συμμετέχοντας συμβολικά στο μεγάλο προσκύνημα. Το προσκύνημα δίνει τη δυνατότητα σε όλους τους μουσουλμάνους να συναντηθούν σαν αδελφοί στους ιερούς τόπους του προφήτη τους και αποτελεί το μέσον για την διεθνή ενότητα της μουσουλμανικής κοινότητας. Πλην του ενθουσιασμού και της πίστης ότι οι μετέχοντες παίρνουν την ευλογία του Θεού, το προσκύνημα δεν έχει κάποιον άλλο απολυτρωτικό χαρακτήρα.

Μια άλλη μεγάλη γιορτή είναι το 'Id al-Fitr, που γίνεται στο τέλος του μηνός Ραμαντάν και αποτελεί την λήξη της μουσουλμανικής νηστείας. Γιορτάζεται με λαμπρότητα για τρεις ημέρες. Οι πανηγύρεις αυτές, πλην του ευρύτερου θρησκευτικού και κοινωνικού τους χαρακτήρα, δεν έχουν κάποιον άλλο σωτηριολογικό σκοπό. Ο ρόλος του ιμάμη περιορίζεται κατά τις ημέρες αυτές στις στερεότυπες πεντάκις της ημέρας προσευχές. Η παρουσία του επίσης σε τελετές του κύκλου της ζωής (γέννηση, γάμος, θάνατος) είναι προαιρετική και τυπική, χωρίς να φέρει κάποιον ιδιαίτερο ιερατικό χαρακτήρα. Να σημειωθεί ακόμη ότι κατά την γέννηση τέκνου τον ρόλο του ιμάμη τον παίζει ο πατέρας, ο οποίος ψιθυρίζει στο δεξιό αυτί του νεογέννητου την «κλήση προς την προσευχή» (adhan) και στο αριστερό του την ομολογία της πίστεως (bismallah) και έτσι πιστεύεται ότι το κάνει μουσουλμάνο.

Μεγάλη γιορτή των σιτών είναι η Ashura, κατά την οποία εορτάζεται ο μαρτυρικός θάνατος του Χουσεΐν, τρίτου ιμάμη των σιτών, και γιου του Άλη, στα Κέρβελα του Ιράκ (681) από τους αντιπάλους του σουννίτες. Την εορτή, που διαρκεί δέκα ημέρες, συνοδεύουν αναπαραστάσεις των αγώνων και του μαρτυρικού θανάτου του Χουσεΐν και συμβολική συμμετοχή του λαού με σφαγή αμνών στο πάθος του Χουσεΐν και της οικογένειάς του.

Από τον 13ο αιώνα οι μουσουλμάνοι γιορτάζουν και τα γενέθλια του Μωάμεθ με ορισμένους εγκωμιαστικούς ύμνους που ψάλλει ο μουεζίνης από τον μιναρέ.

Ιερατείο και ιερωσύνη στις θρησκείες της Ανατολής

Ένα πέλαγος θρησκευτικό είναι οι μεγάλες θρησκείες της Ανατολής, ιδίως μάλιστα ο Ινδοϊσμός, ο Βουδισμός και οι θρησκείες της Κίνας και Ιαπωνίας, αλλά συγκινητικός είναι από την άλλη ο στεναγμός των πιστών προς το άπειρο και αιώνιο.

Ιερωσύνη στον Ινδοϊσμό

Το Ινδοϊστικό ιερατείο έχει την αρχή του στην Βεδική θρησκεία, γνωστή στην θρησκευτολογική έρευνα από το 1500-600 π.Χ. με τον τεχνητό όρο Βεδισμός και από το 600 π.Χ. περίπου έως σήμερα με τον όρο Ινδοϊσμός. Ο Ινδοϊσμός είναι μια πανάρχαια θρησκεία, που οι ρίζες της ανάγονται στην 3η χιλιετία π.Χ, αρχίζει όμως να διαμορφώνεται από το 1500 π.Χ. και εντεύθεν. Την εποχή αυτή εισήλθαν στην Ινδία από τα υψίπεδα του Ιράν λαοί που μιλούσαν ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, οι οποίοι διαίρεσαν την κοινωνία σε τέσσερις κοινωνικές τάξεις (βάρνα ή πορτογαλλικά κάστες): των Βραχμάνων ιερέων και διδασκάλων, των Ξατρίγια, δηλ. των πολεμιστών και κυβερνητών, των Βαϊσίγια, εμπόρων και αστών και των Σούδρα, γεωργών και εργατών. Εκτός κάστας είχε παραμείνει ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που θεωρούνταν ανέγγιχτοι και θρησκευτικώς ακάθαρτοι, διότι ασχολούνταν με κατώτερα και «ταπεινά» επαγγέλματα. Σε γενικές γραμμές η κοινωνική αυτή διαστρωμάτωση του λαού ισχύει έως σήμερα με τη διαφορά ότι με το πέρασμα των αιώνων οι κοινωνικές τάξεις έχουν διαιρεθεί σε πολλές υποτάξεις, μεγάλες οικογένειες και συγγένειες.

Στην αρχή η διαίρεση αυτή ήταν μια ιεράρχηση της κοινωνίας που στηριζόταν σε οικονομικές κυρίως αρχές και αποτελούσε έναν επιτυχημένο επιμερισμό εργασίας. Κάθε κοινωνική τάξη (βάρνα ή κάστα) ήταν μια ιστορικά διαμορφωμένη τάξη με οικονομικά κυρίως κριτήρια, η οποία ανήγε την καταγωγή της σε ένα μυθικό πρόγονο. Αργότερα όμως, από το 900 π.Χ. και εντεύθεν, η ιεράρχηση της κοινωνίας στηρίχθηκε σε καθαρά θρησκευτικές αντιλήψεις, η δύναμη των βραχμάνων ιερέων αυξήθηκε και με τον καιρό η κάστα εκφυλίσθηκε και έγινε βάρος επαχθές για την κοινωνία και την πρόοδό της.

Σύμφωνα με τις εν λόγω θρησκευτικές αντιλήψεις ο άνθρωπος ανήκει σε μια κοινωνική τάξη εκ γενετής, ανάλογα με τα έργα (κάρμαν) που έπραξε σε μια προηγούμενη ζωή, τα οποία θα δώσουν το ποιόν της νέας ύπαρξής του μετά το τέλος του τωρινού κύκλου ζωής. Έτσι δημιουργήθηκε η πίστη ότι ο άνθρωπος υπόκειται σε μια μεγάλη πορεία συνεχών γεννήσεων και θανάτων, σε μιαν ανακύκληση ή αλλιώς μετενσάρκωση (σαμσάρα). Αιτία της ανακύκλησης είναι οι προσωπικές πράξεις των όντων, που συνιστούν έναν αδυσώπητο νόμο ανταπόδοσης. Οι πράξεις του κάθε όντος είναι η αιτία της μετενσάρκωσης και ανακύκλησης, και αυτές καθορίζουν την μορφή και την τύχη της νέας ύπαρξης σε τούτον εδώ τον κόσμο της οδύνης. Έτσι ο κάθε Ινδός λύνει το περιλάλητο πρόβλημα της θεοδικίας με τη σκέψη ότι υπαίτιος της σημερινής του κατάστασης στον κόσμο είναι ο ίδιος, γιατί τέτοια έργα έπραξε στον προηγούμενο κύκλο της ζωής του. Τα έργα εγγράφονται στον πίνακα ενός αιώνιου, απρόσωπου και αδυσώπητου νόμου που λέγεται ντάρμα, ο οποίος λειτουργεί τυφλά και αδέκαστα. Το ύψιστο ιδεώδες είναι η Μόκσα, η «απελευθέρωση» από τα δεσμά του κύκλου των μετενσαρκώσεων. Ειδήμονες για να βοηθήσουν τον άνθρωπο στον ανώτερο αυτό σκοπό είναι οι βραχμάνοι ιερείς, που είναι φορείς ιερής και απόκρυφης γνώσης. Οι ιερείς μόνον μπορούν, με την μυστική δύναμη της θυσίας και την επενέργεια του ιερού λόγου, των ασμάτων και των εξορκισμών, να φέρουν τον λαό σε επικοινωνία με τις ιερές δυνάμεις που συνέχουν τον κόσμο και να εγγυηθούν την συνέχιση της ζωής. Το ιερό έργο (κάρμαν) που παράγεται από τις θυσιαστήριες προσφορές και τελετουργίες που τελούν οι βραχμάνοι, δημιουργεί ευνοϊκές προϋποθέσεις για το καλό των ανθρώπων, της ζωής και της κοινωνίας.

Το έργο αυτό των βραχμάνων ιερέων απέκτησε ακόμη μεγαλύτερη σπουδαιότητα όταν η στοχαστική σκέψη (800 π.Χ. και εντεύθεν) ωρίμασε και δημιουργήθηκε η θεωρία ότι το Όν είναι απόλυτα ενιαίο και ταυτόσημο με το βαθύτατο εγώ του ανθρώπου. Ο άνθρωπος όμως από άγνοια (avidyā) νομίζει ότι είναι ανεξάρτητος του Όντος και έτσι διασπά την συνοχή της εσωτερικής του φύσεως. Με τον τρόπο αυτό επέρχεται αλλοτρίωση

της υπάρξεώς του και ο άνθρωπος εμπλέκεται στη δίνη των αλληλοδιαδόχων υπάρξεών του, των συνεχών γεννήσεων και θανάτων. Η αντίληψη αυτή καθορίζει την στάση του Ινδού απέναντι στον κόσμο και την ζωή. Η ζωή αλυσοδεμένη στον κόσμο της πλάνης (maya) και στον κύκλο των συνεχών γεννήσεων και θανάτων, δεν έχει αξία. Είναι πηγή θλίψεων. Αληθινή είναι μόνον η πνευματική του υπόσταση. Η απολύτρωση από την φθαρτή ύλη δεν επιτυγχάνεται με έργα, αλλά με γνώση, η οποία δεν είναι νοησιαρχική, αλλά εσωτερική εμπειρία και θέαση της ουσιαστικής του ταυτότητας με την απόλυτη αλήθεια, που δεν είναι υλική, αλλά πνευματική. Αρμόδιοι για να βοηθήσουν τον άνθρωπο να αποκτήσει την ιερή γνώση και να ενωθεί με το θείο πνευματικό στοιχείο, είναι οι βραχμάνοι. Αυτοί θα τον εισαγάγουν είτε στον δρόμο της πράξης (κάρμα μάργα), που συνίσταται από θυσίες, προσευχές και τελετουργίες, οι οποίες παράγουν έργο (κάρμα) θετικό, είτε στον δρόμο της γνώσης (ζνιάνα μάργα), που είναι δρόμος των εκλεκτών πνευμάτων, των βραχμάνων και ασκητών, είτε στον δρόμο της αφοσίωσης και αγάπης στον θεό (μπάκτι μάργα), ο οποίος είναι δρόμος των ευλαβών και στοχαστικών πνευμάτων. Με τον τρόπο αυτό το άτομο μπορεί να φύγει από τον οδυνηρό κύκλο της ύλης και να χαθεί στη μακαριότητα του απολύτου.

Στην αρχή, η ιερατική τάξη των βραχμάνων ήταν υπεύθυνη όχι μόνο για έναν ευρύτατο αριθμό λειτουργικών πράξεων, αλλά και για την σύνθεση και διατήρηση των ιερών παραδόσεων της προφορικής ποίησης. Έτσι μια εκτενέστατη θρησκευτική γραμματεία σε σανσκριτική γλώσσα, που συντίθεται από το 1200 έως το 600 π.Χ. περίπου και είναι γνωστή με το όνομα Βέδα (ιερή Γνώση) είναι έργο των βραχμάνων ιερέων. Η γραμματεία αυτή αποτελεί την θεία αποκάλυψη του Ινδοϊσμού και ονομάζεται σρούτι, «εναρμόνιο άκουσμα», γιατί πιστεύεται ότι βγήκε κατά τα παλαιά χρόνια ως εναρμόνιος ήχος από την θεότητα, την άκουσαν με τα αυτιά της πνευματικής εμπειρίας και την είδαν με τα μάτια της πνευματικής θεωρίας εμπνευσμένοι σοφοί και οραματιστές (οι ρίσι) και την έφεραν στον κόσμο.

Μια ολόκληρη σειρά έργων (μεταξύ των οποίων τα μεγάλα έπη Μαχαμπάρατα και Ραμάγνανα), που γράφονται από το 400 π.Χ. και έπειτα, συνιστούν την παράδοση (σμρίτι, κατά λέξη ανάμνηση) του Ινδοϊσμού. Έτσι ο Ινδοϊσμός κατέχει μια τεράστια γραμματεία, προϊόν πνευματικής δραστηριότητας τριών και πλέον χιλιάδων ετών, η οποία καλύπτει όχι μόνο την θρησκεία και την φιλοσοφία, αλλά και όλες τις πλευρές της πνευματικής και της κοινωνικής ζωής του Ινδοϊσμού.

Η πρώτη ομάδα της βεδικής γραμματείας αποτελείται από τέσσερις έμμετρες ή ασματικές συλλογές, οι οποίες περιέχουν mantra, δηλ. ύμνους στους θεούς, προσευχές, μαγικά άσματα, ευλογίες και εξορκισμούς. Η πιο σπουδαία από αυτές και η αρχαιότερη είναι η Ρικβέδα (η «γνώση των ύμνων», Ρίκ), σπουδαία ποιητική συλλογή, η οποία περιέχει ύμνους προς τους θεούς και διάφορα ποιήματα. Οι περισσότεροι από τους ύμνους αυτούς, οι οποίοι προϋποθέτουν μια μακρόχρονη και έμπειρη ποιητική παράδοση των βραχμάνων, ήταν προορισμένοι για λειτουργική χρήση. Συγχρόνως όμως ικανοποιούσαν και ευρύτερες θρησκευτικές και φιλολογικές ανάγκες της ψυχής του ανθρώπου. Έτσι ανάμεσα στους ανούσιους στίχους βρίσκονται πολυάριθμα στιχουργήματα υψηλής ποιητικής τέχνης και ευαισθησίας. Γι' αυτό δεν είναι τυχαίο ότι από την Ρικβέδα αντλήθηκαν οι περισσότεροι ύμνοι για να καταρτισθούν από τους βραχμάνους οι τρεις άλλες συλλογές που προορίζονται αποκλειστικά για λειτουργική χρήση: η Σαμαβέδα δηλαδή η «γνώση των ύμνων», λειτουργικό βιβλίο, Ύμνολόγιο, που περιέχει τους ύμνους της λατρείας και τις μελωδίες τους, η Γιατζουρβέδα η «γνώση των ευχών», που περιέχει ευχές και αποτελεί το Ευχολόγιο των βραχμάνων ιερέων κατά τις ιεραουργίες και τις θυσίες, και η Αθαρβαβέδα η «γνώση των εξορκισμών», βιβλίο με μαγικά άσματα και εξορκισμούς, με τα οποία οι ιερείς αποτρέπουν το κακό και εφελκύνουν το καλό.

Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει α) τις Βραχμάνες, βιβλία των ιερέων βραχμάνων (brāhmana), τα οποία θεμελιώνουν την λατρεία, δίνουν το τυπικό των τελετουργιών και θυσιών και σχολιάζουν με θεολογική και φιλοσοφική διάθεση τις τελετουργικές πράξεις της θυσίας, τους ύμνους και τις ευχές, β) τις Αρανούακες, βιβλία στοχαστικά ερημιτών βραχμάνων, που σήμερα ένα μέρος τους σώζεται στα λειτουργικά βιβλία των Βραχμάνων και ένα άλλο, το σπουδαιότερο, στα στοχαστικά βιβλία των Ουπανισαδών, γ) τις Ουπανισάδες, σπουδαίες στοχαστικές, φιλοσοφικές και θεολογικές πραγματείες, που συζητούν, χωρίς ενιαίο σύστημα, θεμελιώδη υπαρξιακά, φυσικά και μεταφυσικά προβλήματα και αποτελούν το απόσταγμα του φιλοσοφικού και θεολογικού στοχασμού της Ινδίας, και δ) τα Σούτρα, εγχειρίδια με σύντομους τελετουργικούς κανόνες, τα οποία χρησιμοποιούν οι ιερείς κατά την ώρα της λατρείας και της θυσίας ως τυπικά για την ακριβή τέλεση και τελεσφόρησή της.

Δύο είδη λατρείας παρατηρούνται κατά την αρχαία εκείνη εποχή: 1) οι οικιακές λατρείες (grihya ή grihyakarmāṇi) που συνεχίζουν έως σήμερα, εξαρτώνται από μια απλή ιερή πυρά και έναν απλό ιερέα, συνήθως τον νοικοκύρη του σπιτιού, και γίνονται κάθε πρωί και βράδυ με περιποίηση των ειδωλίων των θεών, που βρίσκονται στους οικιακούς βωμούς, και προσφορές καρπών της γης, λουλουδιών και γάλακτος, και 2) οι μεγάλες δημόσιες λατρείες και θυσίες (śrauta) με περίπλοκο σύστημα τελετουργικών πράξεων, που χρειαζόταν τρεις ιερές φωτιές και ένα μεγάλο επιτελείο ιερέων, χωρισμένων σε τέσσερις ομάδες με επικεφαλής έναν αρχιερέα περιστοιχιζόμενον από τρεις τουλάχιστον ιερείς. Οι αρχιερείς ήταν α) ο Hotar, ο «ικέτης αρχιερέας», που ως έργο του είχε να εκφωνεί μελωδικά, με τους ιερείς του, τους παρμένους από την

Ρικβέδα ύμνους προς τους θεούς, καθώς και τους «ύμνους επικλήσεως» (Anuṣākāyā), με τους οποίους καλούσε τους θεούς να πάρουν μέρος στη θυσία και να φανούν ευνοϊκοί προς τους προσφέροντες την θυσία, β) ο Udgātar, ο «αρχιερέας ψάλτης», ο οποίος συνόδευε με τους βοηθούς του την προετοιμασία και την προσφορά των δώρων της θυσίας με ύμνους και άσματα (σάμαν) της Σαμαβέδα, γ) ο Adhvaryu, ο «θύτης αρχιερέας», που εκτελούσε με την συνοδεία του όλες τις λειτουργικές πράξεις, πρόσφερε τα δώρα της θυσίας και έλεγε χαμηλοφώνως σύντομες ευχές (yajus), παρμένες από την Γιατζουρβέδα, και δ) ο Brāhman, ο «ανώτατος αρχιερέας», που έργο του είχε να εκφωνεί μαγικά άσματα και εξορκισμούς (αθάρβαν) από την Αθαρβαβέδα, για να προφυλάξει την θυσία από τις βλαβερές επενέργειες των δαιμόνων, οι οποίοι ορμούσαν από τα νότια του θυσιαστηρίου κάθε φορά που γινόταν λάθος σε μια τελετουργική πράξη ή στην εκφώνηση των ευχών και των ψαλμών. Γι' αυτό οι βραχμάνοι αυτοί, που γνώριζαν καλά κάθε λεπτομέρεια της πολύπλοκης θυσίας και ήξεραν από μνήμης όλες τις ευχές, τα άσματα και τους εξορκισμούς, κάθονταν στα νότια του θυσιαστηρίου (ο νότος θεωρείται τόπος του θεού του θανάτου και των κακών δαιμόνων) και σε κάθε λάθος πρότειναν διόρθωση.

Για τους λόγους αυτούς είχαν συσταθεί για κάθε Βέδα ειδικές σχολές μεταξύ των ιερατικών βραχμανικών οικογενειών, στις οποίες οι βραχμάνοι μάθαιναν από μνήμης με ακρίβεια και με την βοήθεια μιας μνημοτεχνικής μεθόδου, όλους τους ύμνους και όλο το τυπικό των τελετουργικών διατάξεων. Για την επιστήμη της φιλολογίας αυτό απέβη σπουδαίο, γιατί έτσι διασώθηκε ακεραία μια πανάρχαια έμμετρη φιλολογική δημιουργία.

Από τα μέσα της πρώτης χιλιετίας π.Χ., όταν αναπτύχθηκε ο στοχασμός των Ουπανισαδών και ανέκυψε η θρησκεία του Βουδισμού, που τάσσεται εναντίον των θυσιών και της φθοράς κάθε εμβίου όντος, έπαψαν οι αιματηρές θυσίες και παρέμειναν μόνο οι οικιακές λατρείες και οι τελετουργίες (r̥jā) στους μεγάλους ναούς με προσφορές και θυσίες καρπών της γης, γάλακτος, μέλιτος, βουτύρου και λουλουδιών. Σημαντική για την λειτουργική αυτή ανανέωση ήταν η σκέψη των συγγραφέων των Ουπανισαδών. Η προσπάθειά τους να ανακαλύψουν την αλήθεια που συνέχει τον κόσμο, δηλαδή το Ένα και αιώνιο, τους έφερε σε κάποια αντίθεση προς την καθιερωμένη λατρεία που είχαν συστήσει οι βραχμάνοι ιερείς. Οι μαγικές αντιλήψεις και οι ανεξήγητες τελετές χαρακτηρίζονται μάταιες και τονίζεται, ότι «όσοι επιδίδονται σ' αυτές και θεωρούν τον εαυτό τους άνθρωπο με σύνεση και γνώση, χάνονται άσκοπα σαν τυφλοί που οδηγούνται από τυφλούς και δεν κατορθώνουν να φθάσουν ποτέ τον σκοπό τους». Οι βραχμάνοι διαιρέθηκαν πλέον σε ιερείς ναών, όπου κάνουν τελετουργίες και προσφέρουν στους θεούς τις παραπάνω αναίμακτες θυσίες, και σε δασκάλους (γκουρού), ειδήμονες της ιερής λυτρωτικής γνώσης. Αναπτύχθηκε επίσης η θεωρία ότι αυτοί, ως ειδήμονες της ιερής γνώσης, είναι δις γεγεννημένοι.

Από την μεσαιωνική εποχή και ύστερα, στην τάξη (βάρνα) των βραχμάνων εισήλθαν και άνθρωποι από κατώτερες ή περιθωριοποιημένες περιοχές με γλώσσες μη σανσκριτικής προελεύσεως, και σήμερα υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί, μελαψοί ή λευκόδερμοι βραχμάνοι, ιδίως στην νότια Ινδία. Πολλοί από αυτούς είναι χαμηλόβαθμοι και ασκούν κατώτερα ιερατικά λειτουργήματα· είναι ιερείς κηδειών ή βοηθοί και προστάτες των λατρών των εισερχομένων στα ιερά. Άλλοι πάλι βραχμάνοι του χωριού ή της πόλης έχουν γίνει «πολυτεχνίτες»: καλούνται να απαγγείλουν mantra, να κάνουν τα εγκαίνια σπιτιού, να προβλέψουν ως οιωνοσκόποι τα μέλλοντα, να ευλογήσουν και να επικυρώσουν γάμους, να εξορκίσουν αρρώστιες, να αποτρέψουν το κακό μάτι, να περιποιηθούν τα αγάλματα και τις εικόνες των θεών στα οικιακά ιερά κ.λπ. Ωστόσο, οι βραχμάνοι των περίφημων ναών του Βισνού ή του Σίβα, έχουν περίβλεπτη θέση.

Ο Βισνού, ο Σίβα και η Ντεβή είναι οι κύριες θεότητες του ινδοϊστικού πανθέου, που αποτελούν προσωποποιήσεις της κοσμικής δημιουργικής ενεργείας. Γύρω από τους θεούς αυτούς έχει συγκεντρωθεί, από τους τέσσερις ήδη προχριστιανικούς αιώνες, ο μεγαλύτερος όγκος του ινδικού λαού. Οι οπαδοί των θεών αυτών ονομάζονται οι μεν Σιβαίτες ή Σάίβα, οι δε Βισνουίτες ή Βαϊσνάβα, ενώ οι λάτρεις της θεάς Ντεβή συγκροτούν τους οπαδούς του Σακτισμού και Ταντρισμού (Σάκτα και Τάντρα). Οι θρησκευτικές αυτές κοινότητες διαιρούνται σε πολλές σχολές και παρατάξεις, και κάθε μια από αυτές έχει πολύπλοκο θεωρητικό και λατρευτικό σύστημα με κοινά γενικά γνωρίσματα. Όσοι λατρεύουν τον Βισνού σέβονται επίσης τον Σίβα και τις θεές του ινδοϊστικού πανθέου, και αντιστρόφως.

Ο Βισνού είναι για τους οπαδούς του ο παγκόσμιος θεός και συχνά ταυτίζεται με την ύψιστη αρχή του κόσμου, το Βράχμαν. Είναι ο κύριος όλων των όντων, και μολονότι είναι αγέννητος και αθάνατος, γεννιέται συνεχώς, για να διασφαλίσει την τάξη του κόσμου. Ο Βισνού συνδέεται με την διδασκαλία για τις κατά καιρούς καθόδους και «εμφανίσεις» του (αβατάρα) στην ιστορία του κόσμου. Δεν πρόκειται βέβαια για πραγματικές καθόδους ή ενσαρκώσεις, έτσι ώστε μια για πάντα ο ίδιος θεός να γίνεται και τέλειος άνθρωπος, όπως στον Χριστιανισμό, αλλά για μορφές και προσωπεία που παίρνει κατά καιρούς και για ορισμένη χρονική περίοδο για να σώσει τον κόσμο. Οι μορφές αυτές έχουν μυθικό, κοσμογονικό και πολιτιστικό χαρακτήρα. Υπάρχουν πολυάριθμες «εμφανίσεις» (αβατάρα) του Βισνού. Ο Βισνού πήρε κατά καιρούς διάφορες μορφές ζώων και εμφανίσθηκε είτε ως ψάρι (ματσύα), για να σώσει την ανθρωπότητα από τον κατακλυσμό, είτε ως χελώνα (κούρμα), για να σώσει την ιερή γνώση (Βέδα), είτε ως αγριόχοιρος

(βαράχα), λεοντάθρωπος (ναρασίμχα) ή νάνος (βάμαχα), για να σώσει την ανθρωπότητα από το κακό και τις δαιμονικές δυνάμεις.

Οι κυριότερες όμως εμφανίσεις του είναι αυτές που πήρε με τη μορφή του Ράμα ή του Κρίσνα. Ο Ράμα είναι ένας ημίθεος του ινδοϊστικού πανθέου, ήρωας του σπουδαίου έπους της Ραμάγυνα, στο οποίο εξιστορείται πώς ο Βισνού ως Ράμα κατόρθωσε, μετά από πολλές περιπέτειες και αγώνες, να ελευθερώσει, με την βοήθεια των πιθήκων και του αρχηγού τους Χανουμάν (το θείο παίρνει ποικίλες όψεις) την θεά Σίτα και σύζυγο του Ράμα, που την είχε αρπάξει και την κρατούσε φυλακισμένη στη Σρι Λάνκα ο κακός δαίμονας Ράβανα. Ακόμη σπουδαιότερη είναι η όγδοη αβατάρα του Βισνού με την μορφή του Κρίσνα. Όπως μυθολογείται, ο Βισνού ήρθε στο τέλος του τρίτου κοσμικού αιώνα για να φονεύσει τον εχθρό των θεών και να δώσει στους ανθρώπους, για τον ερχόμενο σκοτεινό αιώνα που ζούμε σήμερα, νέες κατευθύνσεις και νέους δρόμους.

Ο Ράμα και ο Κρίσνα ως αβατάρα του Βισνού είναι από τις πιο λαοφιλείς θεότητες της Ινδίας. Ο πρώτος γιορτάζεται με τελετές και πανηγύρια στα τέλη κάθε φθινοπώρου σε χιλιάδες χωριά και πόλεις, και θρησκευτικοί θίασοι αναπαρασταίνουν την ιστορία του. Κανένας άλλος ινδοϊστικός θεός δεν συνήρπασε τόσο την λαϊκή φαντασία και δεν ενέπνευσε ποιητές, συγγραφείς και λογοτέχνες, όσο ο Κρίσνα. Γιορτάζεται μεγαλοπρεπώς στην Ινδία κατά τον Φεβρουάριο-Μάρτιο, κατά την εαρινή ισημερία, με περιφορά του αγάλματός του, με χορούς και ιερές φωτιές στους δρόμους των χωριών και των πόλεων και με αναπαράσταση από θρησκευτικούς θιάσους των κατορθωμάτων του.

Όπως ο Βισνού έτσι και ο Σίβα λατρεύεται με 108 ή 1008 ονόματα. Ο Σίβα είναι ο ύψιστος θεός, ο δάσκαλος της γιόγκα και των γιόγκιν, ιδιαίτερα όμως ο θεός που συγκεντρώνει τις τρεις κύριες θεϊκές ιδιότητες: του δημιουργού, του συντηρητού και του καταστροφέα του κόσμου. Ως μεγάλος χορευτής χορεύει τον «εναρμόνιο συμπαντικό χορό» Ναταράτζα και συντηρεί το σύμπαν. Αντίθετα με τον άγριο χορό του, τον Τάνταβα, προκαλεί την καταστροφή του σύμπαντος για το ξαναδημιουργήσει νέο και ωραίο.

Υπό το όνομα Ντεβή νοείται μία οποιαδήποτε από τις μεγάλες θεές του ινδικού πανθέου, και κυρίως η Λάκσμη, η Ντουργά, η Παρβατή και η Κάλη. Στους μύθους οι θεές αυτές παρουσιάζονται ως σύζυγοι των διαφόρων θεών, στην θεολογική όμως και μεταφυσική σκέψη συμβολίζουν την δημιουργική θεία ενέργεια. Στις κύριες αυτές θεότητες έχουν αφιερωθεί πολλοί ναοί, απλοί αλλά και πολυώροφοι και πυραμοειδείς. Ο θεμελιώδης σκοπός του ινδοϊστικού ναού είναι να κρατήσει ζωντανή την παρουσία ενός θεού, ο οποίος δρα ως πνευματικός φύλακας της κοινότητας ή της οικογένειας. Γι' αυτό ο ναός θεωρείται κατοικία του θεού, όπου ο θεός έρχεται σε εγγύτητα με τους λάτρες του και χαρίζει ευλογίες, όταν ευαρεστείται, και θλίψεις, όταν οργίζεται. Έτσι χρειάζεται τον ανάλογο εξευμενισμό με λατρεία και δεήσεις. Ο πυρήνας του ναού είναι η μεγάλη αίθουσα, όπου βρίσκεται το άγαλμα ή το ιερό αντικείμενο της θεότητας και συμβολίζει την θεία παρουσία και εγκατοίκηση. Πρόκειται για μια κλειστή αίθουσα που συγκοινωνεί με έναν μακρύ διάδρομο με την αίθουσα ή τις αίθουσες, όπου συναθροίζεται ο λαός, και στο βάθος του διαδρόμου βρίσκεται το άγαλμα της θεότητας, έτσι ώστε να είναι ορατό μεν από τον λαό, αλλά και σε «ιερή» απόσταση από αυτόν. Στην ιερή αυτή αίθουσα εισέρχονται οι ιερείς, υπηρετούν τον θεό και προσφέρουν την τελετουργική θυσία, την ρήζα: λούζουν το άγαλμα του θεού, το χρίουν με βούτυρο ή λάδι και το στολίζουν με στολίδια που προσφέρουν οι πλουσιότεροι των λατρών. Ακολουθώς το χαιρετούν, το φωτίζουν, σείοντας μπροστά του μια κανδήλα, και του προσφέρουν εκλεκτές τροφές, αρώματα και λουλούδια πλεγμένα σε γιρλάντες. Ενίοτε το ψυχαγωγούν με μουσική και χορό. Τελικά ο ιερεύς βγαίνει από το ιερό φέροντας τις προσφορές, οι οποίες έχουν καθαγιαστεί με την κοινωνία τους με την θεότητα, και τις διανέμει στον λαό.

Πάνω από το ιερό υπάρχει συνήθως ένας πυραμοειδής πύργος που στεφανώνει τον ναό. Ο πύργος συμβολίζει το μυθικό βουνό Μερού, κέντρο του κόσμου κατά την ινδική μυθολογία. Οι τεράστιοι ναοί είναι συνήθως διακοσμημένοι μέσα και έξω με πολυάριθμες ανάγλυφες παραστάσεις και συμπλέγματα θεών και δαιμόνων, που εξιστορούν τις μυθολογίες τους, την ζωή και τα κατορθώματά τους εναντίον των κακών δυνάμεων.

Παρά τον όγκο των ινδοϊστικών ναών, η αίθουσα συναθροίσεως του λαού δεν χρειάζεται να είναι μεγάλη, γιατί κατά κανόνα ο λαός στέκεται όρθιος, έρχεται και φεύγει και ο ιερεύς επαναλαμβάνει την θυσία και την διανομή των προσφορών τόσες φορές, όσο είναι αναγκαίο για τις νέες ομάδες των πιστών, που καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας έρχονται, προσκυνούν τη θεότητα και φεύγουν. Μετά από τον καθορισμένο χρόνο της ακροάσεως οι πύλες κλείνουν και ο θεός κοιμάται.

Ο τρόπος συμμετοχής των ινδοϊστών στη λατρεία δείχνει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται την έννοια της απολύτρωσης. Η απολύτρωση, ή καλύτερα, η απελευθέρωση του ανθρώπου από τα δεσμά του δεινού κύκλου των μετενσαρκώσεων (σαμσάρα), δεν είναι έργο συλλογικό, αλλά απολύτως ατομικό. Ο άνθρωπος απολυτρώνεται ως μεμονωμένο μόνον άτομο και με τις δικές του προσωπικές προσπάθειες και όχι συλλογικά και με τις προσευχές των άλλων. Η σωτηρία είναι καθαρά ατομική υπόθεση. Γι' αυτό και η λατρεία που γίνεται στους ναούς δεν είναι συλλογική αλλά ατομική. Δεν συμμετέχει σύσσωμος ο λαός σε κάποιο μυστήριο προσωπικής ή συλλογικής σωτηρίας, όπως στον Χριστιανισμό, αλλά ο καθένας

προσεύχεται για την δική του σωτηρία και όχι για την σωτηρία των άλλων, των συγγενών ή φίλων, των οποίων τα έργα δεν μπορεί να αλλάξει. Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά της ινδοϊστικής σκέψης για την σωτηρία από την χριστιανική, κατά την οποία η σωτηρία είναι έργο όχι μόνον ατομικό, αλλά και συλλογικό. Πραγματοποιείται με το απολυτρωτικό έργο του θεανθρώπου Χριστού και μέσω της χάριτος των μυστηρίων της Εκκλησίας και των δωρεών του Αγίου Πνεύματος, και περιλαμβάνει ολόκληρη την ανθρωπότητα και όλον τον κόσμο. Όχι μόνον ο άνθρωπος ατομικά και συλλογικά σώζεται και οντολογικά ανακαινίζεται, αλλά και ο κόσμος ολόκληρος αναπλάθεται, απαλλάσσεται από την φθορά και αναμορφώνεται: «Καινούς γαρ ουρανούς και γην καινήν κατά το επάγγελμα αυτού προσδοκώμεν, εν οίς δικαιοσύνη κατοικεί» (Β΄ Πέτρου, 3, 13). Κατά την ινδική σκέψη η απολύτρωση δεν αφορά τον κόσμο όλο, αλλά μόνον τα κατά μέρους άτομα. Ο νόμος του κάρμαν είναι αυστηρά προσωπικός και δεν θα καταργηθεί ποτέ. Ο κόσμος θα συνεχίζει, καταστρεφόμενος και αδρανώντας κατά μεγάλα χρονικά διαστήματα (πραλάγια), να είναι όπως είναι και να περιδινούται, και πολυάριθμες ψυχές θα περιπλανώνται αιωνίως στον πικρό κύκλο των γεννήσεων και των θανάτων.

Ωστόσο το συλλογικό στοιχείο, αίτημα της ανθρώπινης ψυχής, δεν λείπει. Οι ινδοϊστές προσεύχονται στους ναούς και συμμετέχουν στα μεγάλα πανηγύρια όχι τόσο για την απολύτρωση τους, όσο για την ατομική και συλλογική ευημερία τους, την προκοπή των τέκνων, την καλή συγκομιδή, την ειρήνη, την ίαση ασθενειών και λοιπά.

Οι θρησκευτικές γιορτές και τελετουργίες του ινδοϊστικού έτους είναι αναρίθμητες. Θα παρουσιάσουμε τις κυριότερες από αυτές, που δίνουν επίσης μια ιδέα της πολυπλοκότητάς των. Ποικιλία εορτών υπάρχει πρώτον όχι μόνο στις μεγάλες επαρχίες, όπου τοπικές λατρείες αρχαιοτάτων χρόνων συναμείχθησαν με τον καιρό και έδωσαν ορισμένες μεγάλες λατρευτικές τελετές με πολύπλοκο τυπικό, αλλά και εορτές ενός μόνου τόπου ή μιας μικρής επαρχίας. Δεύτερον, χωρικοί ενός τόπου ή μιας επαρχίας παρακολουθούν ένα μόνο μέρος των μεγάλων ετησίων εορτών, γιατί η συμμετοχή ή μη έχει άμεση σχέση με την κάστα, τα οικογενειακά έθιμα και τις θρησκευτικές προκαταλήψεις. Ακόμη και σε μια εορτή που αναγνωρίζεται ως πανινδική παρατηρούνται τοπικές διαφορές ως προς τον χρόνο τελέσεως και τις ιδιότητες της εορτής που εξαρτώνται από το μυθικό υπόβαθρο. Ακριβώς η δομή των μύθων δίνει και τους συμβολισμούς των τελετουργιών. Η χρήση των πολύπλοκων ημερολογίων (παντσάνγκρα), φανερώνει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα που έχει η ινδοϊστική αντίληψη για τον χρόνο και τους κατάλληλους και ευνοϊκούς καιρούς για την τέλεση της λατρείας και των εορτών.

Το έτος είναι η κύρια μονάδα του χρόνου, και ένα έτος είναι ισοδύναμο με μια θεϊκή ημέρα. Με βάση την χρονική αυτή μονάδα υπολογίζεται ο χρόνος, ο οποίος εκτείνεται προς δύο κατευθύνσεις: προς τα άνω, και συνιστά τον θεϊκό χρόνο, και προς τα κάτω και συνιστά τον ανθρώπινο και κοσμικό χρόνο. Οι μικρές μονάδες, από το έτος και κάτω, εξαρτώνται από αστρολογικούς υπολογισμούς και αφορούν αμέσως τους ανθρώπους και τα πράγματα του κόσμου. Οι μεγάλες μονάδες που δίνει η κοσμογονία των Πουράνα (βιβλίων με τον τίτλο, Αρχαίες Ιστορίες), είναι στην βαθμίδα των θεών και δεν έχουν σχέση με κοσμικούς και αστρολογικούς υπολογισμούς. Ο χρόνος βέβαια είναι ασύλληπτος στην απειρία του. Ωστόσο η εσχατολογική θεώρηση της κοσμογονίας όχι μόνο διδάσκει ότι ο χρόνος είναι κατά βάση κυκλικός και υπόκειται σε περιοδική ακμή και παρακμή (πραλάγια), κατά το σχήμα: δημιουργία, παρακμή, απορρόφηση, αδράνεια και αναδημιουργία, αλλά καθιερώνει επίσης και βαθμίδες κοσμικών περιόδων και αξιών, κατά τις οποίες αποκαλύπτεται το θείο στον παρόντα κόσμο. Επειδή ο άνθρωπος είναι το μόνο ικανό ον να σκέπτεται και να ενεργεί με σκοπό, σημαίνει ότι με την λατρευτική δραστηριότητα του είναι επίσης ο μόνος ικανός να στηρίξει και να συντηρήσει ολόκληρη τη δομή του κόσμου με τους δύο πόλους του· δηλαδή την απελευθέρωσή του από την ανακύκλωση και την απορρόφησή του στο Απόλυτο, και την συνέχιση της παρούσας μορφής του κόσμου. Με βάση αυτή την κοσμολογία καθορίζεται το εορτολόγιο του Ινδοϊσμού. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο Ινδοϊσμός, τον οποίον υπηρετεί το ιερατείο του, είναι σημαδεμένος με παράδοξα και πολικότητες. Από τη μια μεριά η σκέψη του στην υψηλή στοχαστική της έκφραση είναι η αναζήτηση και βίωση του απολύτου, ή καλύτερα η ανάγκη του ανθρώπου να βρει μέσα του την απειρία του όντος και να ζήσει στα βάθη της υπάρξεώς του το μυστήριο του είναι. Από την άλλη θα φανεί παράξενο, αν τονισθεί ότι οι περισσότεροι από τους Ινδούς, και όταν ακόμη πιστεύουν στον ένα θεό ως την μόνη και απόλυτη αλήθεια του είναι, δεν παύουν να λατρεύουν και πολλούς άλλους θεούς. Στην πραγματικότητα βέβαια, πίσω από την πληθώρα των θεών υπάρχει η πίστη του Ινδού στη μια και απόλυτη αλήθεια, η οποία είναι η αιώνια αρχή και η ουσία της υπάρξεως. Η αλήθεια αυτή εκφράζεται με πολλά ονόματα, γιατί παίρνει πολλά προσωπεία, με τα οποία αποκαλύπτεται στον συμβατικό κόσμο. Έτσι μέσω των πολλών θεοτήτων, των μορφών, των ομοιοτήτων και εικόνων των θεών, ο πιστός επιχειρεί να αναχθεί στην ιδέα του θεού, σε μια περιγραφή των ιδιοτήτων του. Στην Μούντακα Ουπανισάδα (II, 1,1-4,10) η ιδέα αυτή εκφράζεται με τον εξής συλλογισμό: αυτή είναι η αλήθεια· όπως από μια καλοαναμμένη φωτιά χιλιάδες αναπέμπονται σπίθες, έτσι αναπηδούν από το Άφθαρτο τα παντοειδή όντα...

Χαρακτηριστικό επίσης είναι το εξής γλαφυρό ανέκδοτο:

«Είναι και το λιοντάρι όψη του θεού, γέροντα βραχμάνε;», ρωτά ο μαθητής τον δάσκαλό του. «Βέβαια παιδί μου. Στο πρόσωπό του βλέπεις το μεγαλείο του». Την άλλη μέρα που η διδασκαλία γίνεται στο δάσος, προβάλλει έξαφνα ένα λιοντάρι. «Τρέξετε να κρυφτείτε», φωνάζει ο δάσκαλος· όλοι φεύγουν πλην του νέου, ο οποίος κάθεται να θαυμάσει το μεγαλείο του Θεού. Κυνηγοί προσέτρεξαν και τον έσωσαν. Ρωτά ο δάσκαλος τον μαθητή: «γιατί δεν έφυγες παιδί μου;». «Μα δάσκαλε, εσύ δεν είπες ότι σε όλα τα πράγματα και τα όντα βλέπουμε την αποκάλυψη του Θεού;». «Ορθά», αποκρίθηκε ο δάσκαλος, «αλλά δεν άκουσες τη φωνή του Θεού που φώναζε—φύγετε από το πρόσωπό μου;».

Ιερωσύνη στον Βουδισμό

Τον «άγιο άνδρα», όχι κατ' ανάγκη τον ιερέα, αλλά τον μοναχό με έργο διακονίας, θα συναντήσουμε και στον Βουδισμό. Ο Βουδισμός αν και είναι απολυτρωτική θρησκεία, δεν έχει αναπτύξει την έννοια της ιερωσύνης. Στον Βουδισμό το έργο του «ιερέα» ή καλύτερα του προσώπου που εμείς ονομάζουμε ιερέα, καλείται να διεκπεραιώσει ο μοναχός, διότι ο Βουδισμός που γεννήθηκε τον 6ο αιώνα π.Χ. ως μεταρρυθμιστικό κίνημα από τον Ινδοϊσμό, είναι στον πυρήνα του μοναχικός. Η βουδιστική κοινότητα, η samgha, διαιρείται σε δύο μέρη: στη μοναχική κοινότητα και στα λαϊκά μέλη του βουδιστικού λαού, που ζει στα χωριά και τις πόλεις και έχει ως πνευματική του καταφυγή τα μοναστήρια. Οι μοναχοί στα μοναστήρια ομολογούν την υπακοή, την αγαμία και την ακτημοσύνη, ενώ την συντήρησή τους αναλαμβάνουν οι λαϊκοί. Έναντι αυτής οι μοναχοί προσφέρουν πνευματική τροφή και διδαχή στους λαϊκούς. Υπό την έννοια αυτή όλοι οι μοναχοί θεωρούνται «ιερείς», διότι γνωρίζουν την διδασκαλία του Βούδα, που λέγεται Ντάρμα, και μπορούν να την διδάξουν στους λαϊκούς για να σωθούν.

Η σωτηρία στον Βουδισμό, νοείται, όπως και στον Ινδοϊσμό, ως σωτηρία ή απελευθέρωση από την ανακυκλούμενη φθαρτή ύλη, η οποία κατά βάση θεωρείται οδυνηρή. Ο Βούδας όμως αρνήθηκε την αντίληψη του Ινδοϊσμού για την ύπαρξη μιας απόλυτης αρχής που συνέχει τα πάντα, γιατί δέχθηκε ότι ο πεπερασμένος ανθρώπινος νους δεν μπορεί να συλλάβει το άπειρο. Γι' αυτό δεν μίλησε για την ύπαρξη του Θεού και τη φύση του απολύτου. Βασική του θέση είναι ότι εκεί όπου η γνώση δεν είναι δυνατή, πρέπει να αναβάλλουμε την κρίση μας. Δέχθηκε ωστόσο την διδασκαλία του Ινδοϊσμού για το κάρμα που εξαναγκάζει τον άνθρωπο σε μετενσαρκώσεις. Για την φυγή από τον δεινό κύκλο των μετενσαρκώσεων, υπάρχει μόνο μία δυνατότητα: η διδασκαλία του Βούδα, που διδάσκει τον άνθρωπο τον τρόπο απαλλαγής από το κάρμα. Βοηθός άλλος δεν υπάρχει, ούτε θεός ούτε ο ίδιος ο Βούδας. Και επειδή η πράξη είναι ατομική, σημαίνει ότι και η σωτηρία επίσης, η θεραπεία από την πράξη, είναι ατομική. Επομένως, τόσο στην ινδοϊστική όσο και στη βουδιστική λατρεία θεωρητικά δεν υπάρχει το κοινωνικό στοιχείο, δεν είναι δηλαδή δυνατόν να προσευχηθεί κανείς για το καλό του άλλου, αφού η πράξη που ανταποδίδεται είναι προσωπική. Ωστόσο, η ανάγκη επικοινωνίας του ανθρώπου με τον συνάνθρωπο και η αγάπη προς αυτόν ή καλύτερα η συμπόνια προς όλα τα όντα, βασική αρχή του Βουδισμού, συνετέλεσε ώστε γρήγορα, και μάλιστα λίγο μετά τον θάνατο του Βούδα (480 π.Χ.), να διαιρεθεί η βουδιστική κοινότητα σε δύο ομάδες: στον Βουδισμό του Theravada («της αρχαίας διδασκαλίας») ή αλλιώς Hīnayāna (Μικρού Οχήματος) και στον Βουδισμό του Mahāyāna (Μεγάλου Οχήματος). Η πρώτη ομάδα δέχεται ότι Βούδας μετά τον θάνατό του εισήλθε διαπαντός στο Νιρβάνα, από όπου δεν μπορεί να επιστρέψει πια για να βοηθήσει τους μαθητές του. Δεν υπάρχει λοιπόν καμιά εξωτερική βοήθεια για σωτηρία, εκτός από την διδασκαλία του Βούδα, η οποία δείχνει τον δρόμο σ' αυτόν που θέλει να την ακολουθήσει, καθώς και οι αυστηροί κανόνες στοχασμού και περισυλλογής της κοινότητας. Η δεύτερη ομάδα δέχεται ότι ο Βούδας από αγάπη προς όλα τα όντα, δεν εισήλθε πλήρως στο νιρβάνα, από όπου δεν γυρίζει κανείς, αλλά παρέμεινε με το ήμισυ της φύσης του στον κόσμο και βοηθά τον αγωνιζόμενο άνθρωπο. Γι' αυτό οι βουδιστές μοναχοί δεν διδάσκουν μόνο τη διδασκαλία του Βούδα στους λαϊκούς, αλλά παρίστανται στις μεγάλες στιγμές του ατομικού βίου (γέννηση, γάμος, θάνατος) και ευλογούν τον άνθρωπο. Τα λειτουργήματα αυτά των βουδιστών μοναχών έχουν σχέση περισσότερο με τη διδασκαλία της καλλιεργούσας σοφίας (prajna) και του διαλογισμού, καθώς επίσης και με την ηθική κάθαρση και την αρετή, για την επίτευξη, από τον διδασκόμενο, της προσωπικής πνευματικής προκοπής, παρά με την τέλεση τελετουργικών πράξεων για χάρη της θρησκευτικής και υλικής προκοπής και ευημερίας των λαϊκών.

Ο Βουδισμός του «Μικρού Οχήματος» έχει το κέντρο από τον 1ο ήδη μ.Χ. αιώνα στη Σρι Λάνκα και είναι διαδεδομένος επίσης στη Μυανμάρ (Μπούρμα), Ταϊλάνδη, Καμπότζη, Λάος και Βιετνάμ. Ο Βουδισμός του «Μεγάλου Οχήματος» είναι διαδεδομένος στην κεντρική και βόρειο ανατολική Ασία, δηλαδή στο Θιβέτ, την Κίνα, Κορέα και Ιαπωνία. Ο Βουδισμός αυτός, στον οποίο είχαν εξαρχής μεγάλη επίδραση οι λαϊκοί, έγινε πιο εύκολος και μπορούσε να οδηγήσει πολλούς στη σωτηρία.

Το πρόσωπο του Βούδα στο «Μεγάλο Όχημα» απέκτησε θεολογική και βαθιά θρησκευτική έννοια. Ο Βούδας έγινε υπερβατικός. Ο ιστορικός Βούδας είναι μια ενσάρκωση του αιώνιου Βούδα. Ο αιώνιος αυτός

Βούδας, που υπάρχει προ αμνημονεύτων χρόνων, αποκαλύπτεται αναρίθμητες φορές στον κόσμο και οι αιώνιες αποκαλύψεις του ονομάζονται «Βοδισάττβες». Αιτία των αποκαλύψεων αυτών είναι η συμπόνια (καρούνα) προς όλα τα όντα και γι' αυτό ο Βούδας δεν εισήλθε πλήρως στο Νιρβάνα. Επομένως οι δάσκαλοι μοναχοί (ιερείς), έχουν να διδάξουν όχι μόνο την διδασκαλία αλλά και την καταφυγή στον Βούδα ή Βοδισάττβα των οικτιρμών. Στην Ιαπωνία η μορφή αυτή ταυτίζεται με τον Αμιτάβα Βούδα, ο οποίος έχει μια «άμωμη χώρα» όπου πηγαίνουν όλοι όσοι κάνουν καλά έργα. Μεγάλο ενδιαφέρον έχουν εδώ οι διάφορες σχολές του ιαπωνικού Βουδισμού και ιδιαίτερα η σχολή του Ζεν, που διαθέτουν ειδικές ασκήσεις στοχασμού και πνευματικούς δασκάλους (γκουρού), που ως ειδικοί μύστες βοηθούν τον στοχαζόμενο μαθητή να ξεπεράσει την συμβατική του λογική και να φτάσει στον φωτισμό. Επειδή ο φωτισμός είναι το ιδεώδες και της χριστιανικής ασκητικής ζωής, τα παράλληλα έχουν πολύ ενδιαφέρον.

Η ιερατική διάσταση του βουδιστή μοναχού απέκτησε μεγαλύτερη σπουδαιότητα και ειδική λειτουργικότητα μόλις ο Βουδισμός του Μεγάλου Οχήματος (αυτού δηλ. που πρεσβεύει ότι ο Βούδας δεν εισήλθε πλήρως στο νιρβάνα και άρα βοηθεί τους πιστούς), εξαπλώθηκε (από τον 1ο αι. μ.Χ.) από την Ινδία στην κεντρική, ανατολική και νοτιοανατολική Ασία. Στην πορεία της πολιτιστικής αφομοίωσης οι μοναχοί βουδιστές παρέλαβαν πολλές από τις λειτουργίες και υπευθυνότητες των αυτοχθόνων ειδικών για τις τελετουργίες. Σήμερα δεν είναι ασύνηθες να βρει κανείς μοναχούς στο Θιβέτ, ειδικούς στον εξορκισμό, ή στη Σρι Λάνκα να ασχολούνται με την αστρολογία. Χαρακτηριστικό είναι το εξής παράδειγμα: Η κινεζική θρησκεία χαρακτηρίζεται από την αρχαία εποχή για την υπερβολική τιμή προς τους προγόνους. Αρχή όμως βασική του βουδιστή μοναχού, είναι η άρνηση των οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών. Για τον λόγο αυτό, ο Βουδισμός δέχθηκε ποικίλη κριτική, ειδικά από τους κύκλους του Κομφουκισμού, κατά τη διάρκεια της αρχικής του ιστορίας στην Κίνα. Για να κατευνάσουν την κινεζική κριτική, οι Βουδιστές εκλαΐκευσαν και έκαναν δημοφιλή τον θρύλο του Mulien (Mauagalâyâna), ενός από τους αγαπημένους μαθητές του Βούδα, ο οποίος κατέβηκε στον Άδη και έπαθε τα πάνδεινα για να σώσει τη μητέρα του, που είχε μετενσαρκωθεί στην κόλαση εξαιτίας της αστοχίας της να φάει κρέας. Κατά την στιγμή της μεγάλης ανάγκης του προσέτρεξε προς βοήθειά του ο Βούδας, ο οποίος του ανήγγειλε τη χαρμόσυνη είδηση, ότι η μητέρα του θα σωζόταν, αν μια ομάδα μοναχών προσέτρεχε και έκανε δεήσεις για την ψυχή της.

Ο θρύλος αυτό απέβη η βάση για την εξάπλωση της συνήθειας των βουδιστών μοναχών να κάνουν δεήσεις υπέρ της ψυχής των νεκρών και να βοηθούν τους λαϊκούς. Αυτές οι δεήσεις έγιναν επίσης δημοφιλείς με τη διάδοση των μυθολογιών περί Bodhisattva kshitigarbha, ο οποίος ορκίστηκε να αναβάλει την είσοδό του στο νιρβάνα, ώσπου να σώσει όλους τους πάσχοντες που κατοικούν στις διάφορες κολάσεις, και περί Avalokiteśvara, ο οποίος περιπλανήθηκε στις κολάσεις των κολασμένων, διδάσκοντας το dharma, τη διδασκαλία του Βούδα, για το αιώνιο καλό τους.

Στη σύγχρονη Ιαπωνία το ψάλσιμο χωρίων από τις ιερές γραφές για τον νεκρό, παραμένει μια από τις κατεξοχήν μεγάλες υποχρεώσεις του βουδιστή μοναχού. Ψάλσιμο όμως ιερών ασμάτων γίνεται και για το καλό των ζώντων λαϊκών βουδιστών. Πιστεύεται ότι ο ιερός λόγος, όταν τεθεί σε ενέργεια, διασκορπιά δύναμη προστατευτική. Το ψάλσιμο των ιερών αυτών ασμάτων γίνεται συνήθως από μια ομάδα μοναχών και στη διάρκεια μιας νύχτας, αλλά σε μερικές περιπτώσεις, μπορεί να διαρκέσει μια εβδομάδα ή και ένα μήνα. Όλες αυτές οι νέες μορφές βουδιστικής διακονίας, που δοκιμάζουν την αυστηρή παράδοση του Βουδισμού, μαρτυρούν τη ζωτικότητα που παρατηρείται μεταξύ βουδιστών μοναχών να ανανεώσουν τις αρχές του και να εργασθούν για το καλό των πολλών.

Έχει σημασία να ιδεί κανείς την προετοιμασία του μοναχού, ώσπου να γίνει πνευματικός δάσκαλος. Η κουρά έχει φαινομενολογικά ομοιότητες με αυτήν της χριστιανικής μοναχικής ζωής. Ο υπονήπιος μοναχός που έχει περάσει το 7ο έτος της ηλικίας του στο μοναστήρι ως μαθητής και αποφασίζει να γίνει μοναχός μετά το 18ο έτος της ηλικίας του, θα διέλθει μια ολόκληρη γιορτή ως τη στιγμή της κουράς σε μοναχό. Καθένας έχει έναν γέροντα ο οποίος παρακολουθεί από την παιδική του ηλικία την πνευματική του πρόοδο και κατάρτιση και εισηγείται στον ηγούμενο και τους αδελφούς της μοναχικής κοινότητας την υποδοχή του στις τάξεις των μοναχών. Πρώτο μέλημα είναι να μεταβεί εν πομπή (εποχούμενος σε πολλά μέρη ελέφαντος) στην οικία του και να πάρει παρόντος του πνευματικού του πατρός, την ευλογία των γονέων του. Είναι συγκινητική αυτή η στιγμή. Στο κατώφλι του σπιτιού του τον ασπάζονται με συγκίνηση και του δίνουν την ευλογία τους οι γονείς του. Η πομπή καθοδόν προς το μοναστήρι παίρνει μεγαλύτερη λαμπρότητα. Στην πύλη του μοναστηριού τον υποδέχεται ο ηγούμενος περιστοιχιζόμενος από τους μοναχούς. Τον ερωτά τι θέλει, και λαμβάνει την απάντηση της θέλησής του να ενταχθεί στις τάξεις των μοναχών. Ο πνευματικός του πατέρας επιβεβαιώνει τη θέλησή του και συνηγορεί υπέρ του θελήματός του. Τον εισάγουν ακολούθως εν πομπή και ψαλμωδίας στον ναό, όπου και πάλι αφού ο ηγούμενος τον ρωτήσει για την θέλησή του και του επιστήσει την προσοχή μήπως κάνει λάθος, ακολουθεί η κουρά. Ο μοναχός κείρεται εν χρω πράγμα που σημαίνει ότι απαρνείται τον απατηλό κόσμο της ύλης (μόνο το πνεύμα έχει αιώνια υπόσταση για τον Ινδοϊσμό και τον Βουδισμό). Ακολούθως του παραδίδεται η μοναχική του στολή και ένα ξύλινο πινάκιο των ελεημοσυνών. Άλλη περιουσία δεν έχει. Αγαμία, ακτημοσύνη και υπακοή είναι οι κύριες αρετές. Αποσύρεται

για μια εβδομάδα στο κελί, που του παρέχεται και αφοσιούται στον διαλογισμό και την μελέτη. Έπειτα αρχίζει να μετέχει στην κοινή ζωή των μοναχών. Και εδώ υπάρχουν διαβαθμίσεις. Καθορισμένα καθήκοντα έχει ο αρχάριος για να προαχθεί σε ανώτερους βαθμούς. Η παιδεία του, ώσπου να γίνει πνευματικός διδάσκαλος, συνεχίζει. Σκοπός να εισαχθεί στις βαθύτερες αρχές του Βουδισμού, να τις μελετήσει καλά και να είναι ικανός να τις διδάξει. Η πιο σπουδαία άσκηση είναι να εισέλθει στην διαλεκτική συζήτηση και να γίνει δεινός ομιλητής και συζητητής, διαλεγόμενος με πιστούς αλλά και αντιφρονούντας και αντιλέγοντας.

Ιερωσύνη στις θρησκείες τις Κίνας

Η ιερωσύνη στην Κίνα είναι συνυφασμένη με την μακραίωνη ιστορία της και τον πολιτισμό της. Η Κίνα έχει μια προϊστορία που εισχωρεί βαθιά στο παρελθόν. Οι γνώσεις για την θρησκευτική της σκέψη αρχίζουν κατά την περίοδο της δυναστείας των Shang (1751-1122 π.Χ.). Στο Αρυάνγκ, την αρχαία πρωτεύουσα της δυναστείας, που κείται νοτίως του κίτρινου ποταμού, βρέθηκαν κείμενα χρησμών που προέρχονται από την εποχή του 1300 π.Χ. περίπου. Πρόκειται για πολυάριθμες μαντικές επιγραφές σε πλατιά οστά ζώων και σε όστρακα χελωνών που μας αποκαλύπτουν μια μέθοδο μαντικής αρκετά διαδεδομένη στη βόρειο Ασία. Την μαντεία ασκούσε ο αυτοκράτορας με τη βοήθεια των σαμάνων και των μάντεων. Ο αυτοκράτορας ήταν ικανός να εξιχνιάσει την θέληση των υπερφυσικών δυνάμεων και να τις εξιλεώσει με θυσίες και ευχαριστήριες προσευχές, για να συμπαραστέκονται σ' αυτόν και τον λαό του σε κάθε ανάγκη του βίου. Ο βασιλιάς έθετε το ερώτημα στο μαντείο (Που) και ο χρησμός παίρνονταν, αφού πρώτα οι μάντιες με ένα πυρακτωμένο ορειχάλκινο ραβδί ή με ένα αναμμένο κλωνάρι ιτιάς θέρμαιναν την μία πλευρά του οστού και ακολούθως ερμήνευαν τις ρωγμές, που δημιουργούνταν λόγω της διαστολής, στην άλλη πλευρά του οστού, ως απάντηση των δυνάμεων στο ερώτημα του βασιλιά. Μετά χάρασσαν δίπλα στα σχήματα την ερώτηση και την απάντηση. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι μάντιες πρόσθεταν μια δική τους ερμηνεία του χρησμού. Τα σημάδια αυτά των μάντεων απετέλεσαν την απαρχή των ιδεογραμμάτων του κινεζικού αλφαβήτου. Οι πολυάριθμες μαντικές επιγραφές αποκαλύπτουν μια πτυχή της θρησκευτικής ζωής της Κίνας, της οποίας τα γνωρίσματα θα διαμορφώσουν τον κατοπινό μεγάλο πολιτισμό της και σε γενικές γραμμές θα κυριαρχήσουν έως σήμερα. Εκτός από τις οιωνοσκοπίες και τις μαντείες, ο αυτοκράτορας και το επιτελείο των ιερέων και μάντεων υπηρετούσαν επίσης την προγονλατρία και μια σειρά από ουράνιους θεούς, πνεύματα και υπερφυσικές δυνάμεις. Πρόκειται καταρχάς για την ιδέα περί Ουρανού, Τι («Κυρίου») ή Shang-Ti («Κυρίου των άνω»), που εξουσιάζει και ρυθμίζει τα πάντα. Η ιδέα αυτή περί ανωτάτου κυβερνήτη των πάντων αποτελεί το κεντρικό γνώρισμα όχι μόνον της θρησκείας της περιόδου του πολιτισμού των Σανγκ, αλλά και της κατοπινής κινεζικής θρησκευτικής ζωής. Ο Τι ή Shang-Ti κυβερνά και ρυθμίζει την αρμονία του κόσμου και των φυσικών φαινομένων, βροχή, αέρα, ξηρασία κ.λ.π., χορηγεί στον αυτοκράτορα την νίκη και εξασφαλίζει πλούσιο θερισμό και συγκομιδή, ή αντίθετα προκαλεί ήττες και στέλνει αρρώστιες και θάνατο στον λαό. Τον ύψιστο αυτόν κυβερνήτη τον περιστοιχίζουν ορισμένα ουράνια πνεύματα, που εκτελούν το θέλημά του. Ανάμεσά τους βρίσκονται τα πνεύματα της βροχής, του χιονιού και του ηλίου, και ακόμη το πνεύμα του ανέμου, της γης, τα πνεύματα των τεσσάρων σημείων του ορίζοντος, και ένας μεγάλος αριθμός από πνεύματα βουνών και ποταμών, όπως είναι ο Χο, το πνεύμα του Κίτρινου ποταμού. Δίπλα σε όλα αυτά τα πνεύματα της φύσης μεγάλη σημασία άρχισαν να αποκτούν οι ψυχές των προγόνων, ιδιαίτερα μάλιστα αυτές του βασιλικού γένους, οι οποίες ζούσαν ως υψηλοί φιλοξενούμενοι στην αυλή του ουρανού, του ανώτατου κυβερνήτη του κόσμου. Το όλο τυπικό της λατρείας δεν είναι ακόμη γνωστό στην έρευνα. Από όσα όμως αφήνουν να εννοήσουμε τα οστράκινα κείμενα των χρησμών, την ουσία της λατρείας την αποτελούσε η θυσία προς τον θεό του ουρανού και προς τα πνεύματα και της ψυχές των προγόνων. Έτσι δημιουργήθηκε ένα ιερατείο με επικεφαλής τον αυτοκράτορα υπεύθυνο για την λατρεία των θεών και των προγόνων και την προσφορά προς αυτούς θυσιών.

Από τα δύο είδη των θυσιών που πρόσφερε ο αυτοκράτορας, δηλαδή προς του προγόνους και τον θεό του Ουρανού και την ακολουθία του, η θυσία προς τους προγόνους ήταν η σπουδαιότερη. Οι οστρίνες βέβαια επιγραφές και το υπόλοιπο αρχαιολογικό υλικό που εντωμεταξύ ανακαλύφθηκε, καθρεφτίζουν τον θρησκευτικό κόσμο της αυτοκρατορικής αριστοκρατίας· για τη θρησκεία του απλού λαού δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα. Ωστόσο εικάζεται ότι οι αντιλήψεις της αυτοκρατορικής αριστοκρατίας είχαν τις προεκτάσεις τους και στον απλό λαό των υπηκόων. Το πολύπλοκο επίσης σύστημα των θυσιών που ήταν συνδεδεμένο με το θρησκευτικό ημερολόγιο, και το πλήθος των λατρευτικών πράξεων, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπήρχε ένα πλήθος από «ειδικούς του αγίου», από μάντιες, ιερείς και σαμάνες, που τελούσαν και ερμήνευαν το πολύπλοκο τυπικό της λατρείας. Τέλος η εικονογραφία μας αποκαλύπτει την ύπαρξη ενός κοσμολογικού και σωτηριολογικού συγχρόνως συμβολισμού, ο οποίος φαίνεται ότι αποτελεί τον πρόδρομο των πιο σπουδαίων θρησκευτικών αντιλήψεων της κλασικής Κίνας.

Οι αντιλήψεις αυτές διατυπώνονται με σαφήνεια κατά την περίοδο της δυναστείας των Τσου (1122-249 π.Χ.)

και κυριαρχούν έκτοτε στο στερέωμα της Κίνας έως σήμερα καθορίζοντας όλη την κατοπινή θρησκευτική και πολιτική εξέλιξη της Κίνας. Στην κορυφή του πανθέου παραμένει πάλι ο θεός του Ουρανού Shang-Ti, ο οποίος τώρα ονομάζεται Γ'ien, Ουρανός. Ο αυτοκράτορας θεωρείται απόγονός του και ονομάζεται Γ'ien tzu, υιός του Ουρανού. Η προγονολατρία επίσης ασκείται σύμφωνα με τις αντιλήψεις και τα τυπικά που είχαν αναπτυχθεί κατά την προηγούμενη περίοδο του πολιτισμού των Σάνγκ. Για την λατρεία των προγόνων του αυτοκράτορα και των ηγεμόνων ιδρύονται ειδικοί ναοί, μέσα στους οποίους καθέννας από τους προγόνους είχε δικό του ναύδριο και γινόταν αντικείμενο κανονικής λατρείας. Κάθε ναύδριο περιείχε έναν πίνακα ψυχών, στον οποίο καθόταν η ψυχή κατά την διάρκεια της λατρείας.

Ο αυτοκράτορας και οι ευγενείς προσέφεραν θυσίες για όλους του προγόνους. Εκτός από τους προγόνους μεγάλη επίδραση ασκούσαν στην ψυχή του λαού και τα πνεύματα της φύσης, τα οποία αποτελούσαν κληρονομιά από την προηγούμενη περίοδο. Ο ουρανός και τα πνεύματα της γης δέχονταν την κατεξοχήν λατρεία. Η σπουδαία θυσία για τον ουρανό, γινόταν κατά τις εαρινές ισημερίες σε έναν στρογγυλό βωμό, που χτιζόταν στο δυτικό προάστιο της πρωτεύουσας του κράτους. Μεγαλοπρεπής αυτή η τελετουργία, απετέλεσε το πρότυπο για τις θυσίες προς τον ουρανό που αναπτύχθηκαν κατά τις κατοπινές εποχές και είχαν λαϊκότερο χαρακτήρα.

Όλα αυτά φανερώνουν ότι οι βασικές αρχές των θρησκευτικών και κοσμοθεωριακών αντιλήψεων και ιδεολογιών της Κίνας που κυριαρχούν έως σήμερα (ενότητα, αρμονία και αλληλεπίδραση μεταξύ ουρανού και γης, μακροκόσμου και μικροκόσμου) έχουν τις ρίζες τους βαθιά στο προϊστορικό της παρελθόν. Πράγματι οι χαρακτηριστικές έως σήμερα ιδέες της Κίνας, ότι μεταξύ ουρανού και γης, μακροκόσμου και μικροκόσμου επικρατεί ενότητα, αρμονία και αλληλεπίδραση, διατυπώνονται κατά την προϊστορική εποχή, αναπτύσσονται κατά την εποχή της δυναστείας των Σανγκ και συστηματοποιούνται κατά την ιστορική περίοδο της δυναστείας των Τσου. Τότε επίσης διατυπώνονται και στη συνέχεια αναπτύσσονται και συστηματοποιούνται τόσο η προγονολατρία όσο και η πολύπλοκη εθμική τελετουργία που χαρακτηρίζουν έως σήμερα την κινεζική κοινωνία. Ο αυτοκράτορας γίνεται γιος του Ουρανού και εκπρόσωπός του κυβερνήτης στη γη. Το σύμπαν ιεραρχείται έτσι, ώστε να εκφράζει ένα αυστηρά καθορισμένο σύστημα, στο οποίο αποκαλύπτεται η συνεργασία και αλληλεπίδραση τριών μεγάλων δυνάμεων, που αποτελούν μια οργανική ενότητα και συνιστούν την αρμονία της ζωής και του σύμπαντος: του ουρανού, της γης και του ανθρώπου (του οποίου κύριος εκπρόσωπος ήταν ως το 1912, κατάργηση της αυτοκρατορίας, ο αυτοκράτορας). Ο μυθικός ουράνιος Κυβερνήτης (ο Shang Ti ή Γ'ien) ήταν το κέντρο του σύμπαντος· ο γήινος (ο αυτοκράτορας), το κέντρο του κόσμου και των προγόνων. Έως σήμερα οι σφαίρες αυτές εξουσίας συνδέονται μεταξύ τους με μυστικοθρησκευτικές και φιλοσοφικές αντιστοιχίες και συμμετοχές και συνιστούν την αρμονία του σύμπαντος. Ο μικρόκοσμος είναι το αντίγραφο του μακροκόσμου και ο μακρόκοσμος του μικροκόσμου. Ο άρχοντας είναι σύμβολο της εξουσίας του Ουρανού και ο Ουρανός πηγή της εξουσίας του άρχοντα. Και όλα αυτά στηρίζονται σε δύο αντιθετικές και ωστόσο συμπληρωματικές μεταξύ τους δυνάμεις, το Γιν και το Γιανγκ (το αρνητικό και το θετικό, το φως και το σκότος, το ψυχρό και το θερμό) που προκαλούν τον κύκλο των μεταβολών και συνιστούν την κίνηση και το γίνεσθαι. Έτσι ο Ουρανός και η Γη συνεργάζονται και όλα τα πράγματα, παρά τις αντιθέσεις τους και τις μεταβολές τους, διέπονται από ρυθμό και αρμονία. Γι' αυτό και η ανθρώπινη τάξη είναι το αντίγραφο της ουράνιας τάξης και προς αυτήν πρέπει να συμμορφώνεται. Κάθε κοινωνική αταξία απειλεί όχι μόνον την ασφάλεια του κράτους, αλλά και την αρμονία του σύμπαντος. Υπεύθυνος για την αρμονία και την τάξη του κόσμου ήταν ως το εγγύς παρελθόν (1912, κατάλυση της αυτοκρατορίας και ίδρυση της κινεζικής δημοκρατίας, και από το 1949 ίδρυση της «λαϊκής δημοκρατίας»), ο «θείος αυτοκράτορας». Ο λαός ιεραρχημένος κατά τάξεις όφειλε να τηρεί τους κανόνες μιας πολύπλοκης εθιμοτυπίας, η οποία θεωρούνταν ως άριστο και αρμονικό σύνολο αμεταβλήτων θεσμών. Οι θεσμοί αυτοί, έργο των «θείων» μυθικών αυτοκρατόρων, δεν μπορούσαν να αλλάξουν. Στην πραγματικότητα ακόμη και σήμερα τα πρόσωπα της εξουσίας, παρά τις διαφορετικές κοσμοθεωρίες, δεν ξέφυγαν πολύ από το αρχέγονο αυτό σχήμα. Και στον Μάο-Τσε Τούνγκ ακόμη μπορεί να ιδεί κανείς, αν και φαινομενικώς και κάτω από μια αλλαγμένη οπτική γωνία, την σκιά του αρχέγονου μυθικού αυτοκράτορα.

Αυτήν ακριβώς την τάξη διετήρησαν οι δύο ηθικοκοινωνικές και θρησκευτικοφιλοσοφικές κατευθύνσεις που γεννήθηκαν γύρω στον έκτο π.Χ. αιώνα και δέσποσαν έκτοτε στο θρησκευτικό και κοινωνικό στερέωμα της Κίνας ως το 1949· ο Κομφουκισμός και ο Ταοϊσμός. Την πρώτη, με ιδρυτή τον Κομφούκιο, 551-479 π.Χ., την εκπροσώπησαν μεγάλοι λόγιοι, οι οποίοι πρέσβευαν ότι οι αρετές του παρελθόντος μπορούσαν να βρουν την καλύτερη έκφρασή τους σε ένα δίκαιο, ευνομούμενο και πολιτισμένο κράτος, που θα το κυβερνούσαν φιλόσοφοι ηγέτες και θα το υπηρετούσαν υπεύθυνοι υπάλληλοι. Την δεύτερη, με ιδρυτή τον θρυλικό Λάο Τσε, την εκπροσώπησαν λόγιοι, οι οποίοι διαπνέονταν από τα ιδεώδη του μυστικισμού και κήρυτταν την φυγή από την κοινωνία και την επιστροφή στην φυσική αθωότητα και την αρμονία των αρχών της ανθρωπότητας.

Ο ρόλος του Κομφουκισμού ήταν μεγάλος, όχι μόνον στον πολιτισμό αλλά και στην λατρεία της Κίνας.

Διετήρησε και έδωσε καινούργιες ερμηνείες στην λατρεία και την προγονολατρία της παλιάς εποχής και με τον καιρό η θρησκευτική παράδοση της Κίνας έκανε αντικείμενο θρησκευτικής λατρείας και τον ίδιο τον Κομφούκιο. Η πρώτη εκδήλωση λατρείας προς τον Κομφούκιο σημειώθηκε το 195 π.Χ., όταν ο αυτοκράτορας Κάο Τάο προσέφερε για πρώτη φορά θυσία στον τάφο του. Το 59 μ.Χ. με αυτοκρατορικό διάταγμα ο Κομφούκιος έγινε αντικείμενο θρησκευτικής λατρείας με κανονικές θυσίες στα κρατικά σχολεία της χώρας, ενώ κατά την τελευταία περίοδο της δυναστείας των Χαν, η λατρεία του καθιερώθηκε πανηγυρικά για όλον τον λαό. Με την πάροδο των αιώνων ο Κομφούκιος απέκτησε ναούς σε κάθε πόλη της χώρας, από τους οποίους οι πιο περίφημοι και μεγαλοπρεπείς είναι ο ναός του Κομφουκίου στο Πεκίνου και ο ναός Ch'ü-fu στην γενέτειρα του.

Το δεύτερο μεγάλο σύστημα, που επηρέασε βαθιά την φιλοσοφική και μυστική σκέψη της Κίνας, είναι ο Ταοϊσμός που διακρίνεται στον φιλοσοφικό και τον θρησκευτικό Ταοϊσμό και διατηρεί μια ιεραρχία μυστών και αγίων. Ο φιλοσοφικός Ταοϊσμός είναι μια θρησκεία για μυστικούς, ασκητές και αναχωρητές. Ο «θρησκευτικός» είναι η λαϊκή θρησκευτική μορφή του Ταοϊσμού, που με το πέρασμα του χρόνου ανακατώθηκε με πολλά λαϊκά, μαγικά και αλχημιστικά στοιχεία και ξαπλώθηκε σε μεγάλες μάζες του λαού. Σκοπός του λαϊκού Ταοϊσμού, που εξελίχθηκε σε πολυδαιμονική θρησκεία, είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στην ένωση με το Τάο, την ύψιστη και ακατάληπτη αρχή του παντός, και στην επίτευξη της σωματικής αθανασίας με μαγικά μέσα, εξορκισμούς, αποκρυφισμό και γεωμαντεία, που ασκούν ειδικοί μύστες, ιερείς και μάντις. Συνδέθηκε περισσότερο με την αρχαία λαϊκή θρησκεία, τους θεούς της, τους μύθους και τα πνεύματά της και ανύψωσε στην σφαίρα των θεών και των πνευμάτων πολλούς ανθρώπους, οι οποίοι με την πάροδο του χρόνου εμπλούτισαν το λαϊκό κινεζικό πάνθεο. Μια σειρά από ιερείς, διδασκάλους και «ειδήμονες του αγίου», αποτελούν τους μεγάλους μύστες της λαϊκής λατρείας, που αναζητούν την αθανασία του σώματος με λεπτές μεθόδους φυσιολογίας και με την αλχημεία. Όλοι αυτοί διαπνέονται από παράδοξες αντιλήψεις για το Τάο, την απόλυτη αρχή και τάξη του κόσμου, και επιδιώκουν να ζήσουν βαθιά μέσα τους και να ενώσουν στο προσωπικό τους εγώ τις δύο μορφές της έσχατης αλήθειας, το Γιν και το Γιανγκ, την ύλη και το πνεύμα, την ζωή και τον θάνατο.

Οι Ταοϊστικοί ναοί στην Ταϊβάν (για την ίδια την Κίνα οι ειδήσεις είναι ασαφείς σήμερα) και σε πολλά άλλα μέρη του κόσμου, όπου υπάρχουν κινεζικές κοινότητες, ιερουργούνται από ιερείς και μύστες και οι πιστοί μετέχουν στην λατρεία ανάβοντας κεριά και επιχειρώντας να ζήσουν την κοινωνία με το Τάο και να βιώσουν το νόημα της αθανασίας. Οι ειδικοί μύστες τους μαθαίνουν με ποιητική διάθεση, ότι η ζωή είναι ωραία και άξια για μεταμόρφωση. Με την καταφυγή τους σε βουνά, λίμνες και άλλα όμορφα τοπία, οι Ταοϊστές επιχειρούν να ζήσουν ως αληθινοί μύστες το μεγαλείο και το μυστήριο της φύσης, στο οποίο βλέπουν να εκδηλώνεται η ενέργεια του Τάο.

Ιερωσύνη και λατρεία στην Ιαπωνία. Σιντοϊσμός και ιαπωνικός Βουδισμός

Shintō, «οδός των θεών» (εξού και Σιντοϊσμός), ονομάζεται η εθνική θρησκεία της Ιαπωνίας, η οποία όμως νωρίς, ήδη από τον 7ο μ.Χ. αιώνα, έχει αναμειχθεί με τον Βουδισμό και με θεμελιώδεις ιδέες του Κομφουκισμού και του Ταοϊσμού, και έτσι έχει δημιουργηθεί ένας επιτυχής και βιώσιμος συγκρητισμός, που αποτελεί την ουσία της ιαπωνικής θρησκείας. Ως το 1868, εποχή έναρξης της μεταρ-ρυθμιστικής δυναστείας των Μείτζι, η οποία έβγαλε την Ιαπωνία από την απομόνωση και την εκβιομηχάνισε, συγχρόνως όμως ισχυροποίησε τον ιαπωνικό εθνικισμό και καθιέρωσε τον Σιντοϊσμό ως επίσημη θρησκεία του κράτους, οι δύο θρησκείες (Σιντοϊσμός και Βουδισμός) ήταν αξεδιάλυτα ανακατωμένες στον νου των περισσότερων Ιαπώνων. Έως σήμερα ακόμη πολλοί Ιάπωνες ακολουθούν παράλληλα τον Σιντοϊσμό και τον Βουδισμό. Είναι σύνηθες να παντρεύεται κάποιος σύμφωνα με τις διατάξεις του Σιντοϊσμού, αλλά να κηδεύεται σύμφωνα με τα έθιμα του Βουδισμού.

Η λέξη Shintō είναι συναίρεση δύο κινεζικών ιδεογραμμάτων, του shin, με το οποίο δηλώνεται η λέξη κάμι, «θεότητα, θείο πνεύμα», και του Tō, με το οποίο δηλώνεται η «οδός», που σημαίνει «οδός των θεών (των κάμι)». Ισοδύναμα αυτών είναι τα σινοϊαπωνικά ιδεογράμματα kami no και michi που σημαίνουν επίσης «οδός και λατρεία των κάμι» (ή αλλιώς των θεών). Η πραγματική ιαπωνική λέξη για τους θεούς είναι η λέξη κάμι. Κάμι σημαίνει θεία αόρατα πνεύματα, τα οποία κατά την πίστη του Σιντοϊσμού κατοικούν όχι μόνον στον άνθρωπο, αλλά και σε όλα τα φυσικά φαινόμενα και πράγματα, στα βουνά, τους ποταμούς, τα δένδρα, τα φυτά και ακόμη σε λίθους ή διάφορες τοποθεσίες της γης. Ως κάμι λατρεύτηκαν επίσης η φωτιά, ο ουρανός, η γη και ο αέρας, όπου πιστεύεται ότι κατοικούν τα πνεύματα. Η πίστη αυτή αποτελεί μια ιδιαίτερη ιαπωνική αντίληψη. Το ανώτατο κάμι του ουρανού και η θεότητα των προγόνων της αυτοκρατορικής δυναστείας είναι η θεά του ηλίου Αματεράσου Οομικάμι. Στις περιγραφές και την πίστη των οπαδών του Σιντοϊσμού παίρνει άλλοτε ανθρωπομορφικά στοιχεία και παρουσιάζεται ως ανθρωπόμορφη θεότητα και άλλοτε φυσιοκρατικά και παρουσιάζεται ως φυσικό φαινόμενο. Και στη μια

όμως και στην άλλη περίπτωση ταυτίζεται με τον ήλιο και αποτελεί μια θεοποίησή του. Ο λαός προσεύχεται ως σήμερα στον προσωποποιημένο με τη μορφή της Αματεράσου ήλιο, στον δίσκο του ηλίου, που χαρίζει φως και θερμότητα και αποτελεί σύμβολο της ιαπωνικής σημαίας.

Τα πρόσωπα εκείνα που υπηρετούν τα κάμι στα μικρά και τα μεγάλα ιερά και θεραπεύουν το σύνολο των θρησκευτικών αντιλήψεων, των ηθών και εθίμων, τα οποία παραδόθηκαν στον Ιαπωνικό λαό από την αρχέγονη προϊστορική εποχή και πήραν νέα μορφή όταν ήρθαν σε επαφή με τον Βουδισμό, ονομάζονται Shinshoku, «ιερείς του Shin-tō».

Για την λατρεία των κάμι υπάρχει πληθώρα ιερών ανά την χώρα, μερικά από τα οποία θεωρούνται κατεξοχήν σπουδαία. Τα ιερά αυτά βρίσκονται σε υπαίθριους χώρους με ωραία γύρω φύση και σε κάθε ιερό στεγάζεται ένα ή περισσότερα κάμι. Στην είσοδο του περιβόλου του ιερού υπάρχει μια αγίδα που ονομάζεται Τόρι, η οποία οριοθετεί τον ιερό χώρο. Στο εσωτερικό του ιερού, όπου κατοικεί και περιφέρεται το κάμι, δεν επιτρέπεται να εισέλθει ο πολύς λαός παρά μόνον οι ιερείς που το υπηρετούν. Σε κάθε ιερό του Σιντοϊσμού κρύβεται και ένα αντικείμενο που λέγεται «θείο σώμα» (shintai) και υποδηλώνει την αγιότητα του ιερού. Η λέξη shintai είναι σινοϊαπωνική. Στα ιαπωνικά ονομάζεται mitamashiro, «εκπρόσωπος του πνεύματος» ή «ενσώματος εκπρόσωπος της θεότητας». Το αντικείμενο αυτό ταυτίζεται με το πνεύμα και τη δύναμη της θεότητας (κάμι) και είναι κάτι παραπάνω από απλό έμβλημα. Είναι ανάγκη να φυλάσσεται μακριά από κάθε ανθρώπινο μάτι, ώστε να διασφαλίζεται στο ακέραιο η αγιότητά του. Σε ορισμένους μάλιστα τόπους η ακριβής γνώση του shintai πρέπει να κρατιέται σε απόσταση και από τους ίδιους τους ιερείς.

Το πιο ονομαστό ιερό είναι το αυτοκρατορικό ιερό της θεάς Αματεράσου, που βρίσκεται στην ιαπωνική πόλη Ίσε. Οι οπαδοί του Σιντοϊσμού προσπαθούν να το επισκεφτούν τουλάχιστον μια φορά στη ζωή τους. Την σημασία του ιερού αυτού αλλά και των άλλων ιερών του Σιντοϊσμού, καθώς και τον ρόλο του ιερατείου σ' αυτά, υπογραμμίζουν οι κοσμογονικοί μύθοι που αναφέρονται στη γέννηση των θεών (κάμι) και της «χώρας του ηλίου» (Νιχόν), όπως ονομάζεται η Ιαπωνία, καθώς και στην εγκαθίδρυση της αυτοκρατορικής δυναστείας από το ανώτατο κάμι του ουρανού, την θεά του ηλίου Αματεράσου. Οι μύθοι αυτοί βρίσκονται στα φιλολογικά έργα Κοντζίκι («Ιστορία των συμβάντων του παρελθόντος») και Νιχονσόκι («Χρονικό της Ιαπωνίας»), που γράφονται στα 712 και 720 μ.Χ. αντιστοίχως και διηγούνται διάφορες εκδοχές για την γένεση των θεών, την διαμόρφωση του ουρανού και της γης και την εγκαθίδρυση της θεάς του ηλίου Αματεράσου Οομικάμι ως ανώτατης κυβερνήτριας του ουρανού.

Σύμφωνα με τον μύθο, από το αρχέγονο χάος ξεπήδησαν δύο θεότητες από τις οποίες, μετά από επτά γενεές, γεννήθηκε το θείο ζευγάρι των προγόνων, ο Izana-gi και η Izana-mi. Το ζεύγος αυτό δημιούργησε τα ιαπωνικά νησιά και την απειρία των κάμι, κυρίως όμως την Αματεράσου Οομικάμι, την ανώτατη κυβερνήτρια του ουρανού. Ιδιαίτερη σημασία έχει ο μύθος με βάση τον οποίον αναπτύσσεται η θεωρία περί bansai ikkei, «εγκαθίδρυσης μίας και μόνης αδιάκοπης αυτοκρατορικής δυναστείας», η οποία κατοχυρώνει την ιδέα ότι η Ιαπωνία είναι η «χώρα των θεών», και επομένως ανώτερη όλων των άλλων, και ενισχύει τον μύθο της αυτοκρατορικής οικογένειας ως απογόνου της ηλιακής θεότητας Αματεράσου. Σύμφωνα με τον μύθο, η Αματεράσου έστειλε στη γη της Ιαπωνίας τον έγγονό της Ninigi για την ίδρυση της επίγειας θείας αυτοκρατορικής δυναστείας. Ο Ninigi εγκατέστησε στον αυτοκρατορικό θρόνο ως διάδοχό του τον μυθικό αυτοκράτορα Jimmu. Κατά τις ιστορικές βέβαια μαρτυρίες η αυτοκρατορική δυναστεία της Ιαπωνίας εγκαθιδρύεται στις αρχές του 6ου μ.Χ. αιώνα. Ο μύθος όμως θέλει μιαν αδιάκοπη αυτοκρατορική γραμμή, η οποία αρχίζει στα 660 π.Χ. και συνεχίζει επ' άπειρον. Όταν, λέει, ο μύθος, ο Ninigi κατέβηκε από τον ουρανό, η Αματεράσου του χάρισε τρία ιερά αντικείμενα (τα οποία αποτελούν έως σήμερα εμβλήματα της αυτοκρατορίας): καθρέφτη (σύμβολο του Ηλίου), ξίφος και πολύτιμο λίθο (σύμβολα εξουσίας). Έτσι τίθενται οι βάσεις για τον μεγάλο μύθο περί bansai ikkei, «μίας και μόνης δυναστείας για να κυβερνά για μύριες γενεές» την Ιαπωνία. Με τη θεωρία αυτή καθιερώθηκε η εξουσία του tennō, του «ουράνιου αυτοκράτορα», ως απογόνου της Αματεράσου. Ο μύθος έμεινε ανόθευτος ως το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και δεν έχασε ούτε σήμερα την αίγλη του. Ο αυτοκράτορας είναι ο αρχιερέυς και αυτός προσφέρει θυσίες στην Αματεράσου και τα άλλα κάμι και διορίζει το ιερατείο. Ο σημερινός αυτοκράτορας είναι, ως άμεσος διάδοχος του Jimmu, ο 126ος κυβερνήτης.

Στη μυθολογία αυτή, η οποία περιγράφεται λεπτομερώς στα έργα Kojiki και Nihonshoki, στηρίχθηκαν κατοπινές ισχυρές οικογένειες ευγενών, που πλαισίωσαν τον αυλικό οίκο και άντλησαν την εξουσία με βάση την θεωρία, ότι ήταν απόγονοι των Kami εκείνων που εξουσιοδοτήθηκαν από την Αματεράσου να συνοδεύσουν τον Ninigi κατά την κάθοδό του στη γη. Έτσι δημιουργήθηκε μια υψηλή αριστοκρατία της αυλής, που έπαιξε κατά καιρούς σημαντικό ρόλο στην πολιτική και θρησκευτική ζωή της Ιαπωνίας, όπως οι οικογένειες Nakatomi, Fujiwara, κ.ά. Από τους κόλπους των οικογενειών αυτών προέρχονταν συνήθως οι διάφοροι αξιωματούχοι ιερείς που διορίζονταν και υπηρετούσαν τα ιερά, στα οποία λατρεύονταν όχι μόνο τα κάμι αλλά και οι πρόγονοι.

Έτσι ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του Σιντοϊσμού είναι η λατρεία επιφανών ανθρώπων ή αλλιώς η

προγονολατρία. Αυτοκράτορες, ήρωες του πολιτισμού και ιερείς λατρεύτηκαν ως εμφανίσεις με μορφή ανθρώπου, της θεάς Αματεράσου ή άλλων κάμι. Η προγονολατρία είναι παράγωγο του κοινωνικού οργανισμού της αρχαίας Ιαπωνίας που ήταν δομημένος στη φυλή ή αλλιώς την μεγάλη οικογένεια ή συγγένεια (uji). Η φυλή ήταν η κοινωνία κάθε οικογένειας, η οποία είχε έναν κοινό πρόγονο. Κάθε φυλή είχε ως αρχηγό έναν «κύριο του οίκου», ο οποίος ήταν η κεφαλή και η απόλυτη αυθεντία της φυλής, την οποία οδηγούσε και κατηύθυνε.

Ο ανώτατος αυτός πρόγονος και αφέντης ονομαζόταν Uji no kami και η διαδοχή του ήταν κληρονομική. Ήταν πολύ φυσικό ο αρχηγός αυτός της φυλής, που λόγω της θέσης και της αυθεντίας του απελάμβανε μεγάλης τιμής κατά την περίοδο της ζωής του, να τιμάται πολύ περισσότερο μετά τον θάνατό του και να λατρεύεται. Σύντομα επεκράτησε η συνήθεια να κατασκευάζεται ένα ειδικό μνήμα για τον θανόντα φύλαρχο. Οι πρόγονοι αυτοί έγιναν αντικείμενο καθημερινής λατρείας για ολόκληρη τη φυλή, απέκτησαν υπερφυσικές ιδιότητες και ονομάστηκαν Uji Gami, δηλαδή «θεοί της φυλής». Gami είναι μια φωνητική παραλλαγή της λέξης Kami και δηλώνει τόσο τον επικεφαλής και αρχηγό της φυλής, όσο και αυτόν που έχει θεϊκές ιδιότητες και είναι ένα είδος κάμι. Πρόγονοι που έγιναν αντικείμενο λατρείας δεν ήταν μόνο οι αρχηγοί μιας φυλής, αλλά και οι αρχηγοί ορισμένων επαγγελματιών, καθώς και οι επικεφαλής ενός στρατιωτικού σώματος.

Στην αρχή η προγονολατρία σχετίζεται κυρίως με το αυτοκρατορικό γένος και είναι πατριαρχική. Αργότερα όμως η προγονολατρία γενικεύεται και έκτοτε κάθε οικογένεια εκτός από τους μεγάλους προγόνους της φυλής, έχει και τους δικούς της μικρούς προγόνους που λατρεύει. Έτσι μια από τις πιο βασικές αρχές πίστης του Σιντοϊσμού, είναι αυτή που διδάσκει ότι οι πρόγονοι συνεχίζουν να υπάρχουν και να ζουν μαζί με τους ζώντες απογόνους τους. Η πίστη ότι οι πρόγονοι ζουν σε ένα ιερό τόπο, όπου οι απόγονοι μπορούν ανά πάσαν στιγμή να προσέλθουν και να τους τιμήσουν, αποτελεί πάντοτε ένα ζωντανό συστατικό στοιχείο της ιαπωνικής σκέψης. Οι ιεροί αυτοί τόποι των προγόνων ονομάζονται kamidana από τον Σιντοϊσμό και butsudan από τον Βουδισμό. Ο kamidana είναι ένας μικρός σηκός, μια καμάρα στον τοίχο του σπιτιού ή κυρίως του ιερού, όπου υπάρχει το εικόνισμα του προγόνου κάμι και λατρεύεται με προσφορές από τους οπαδούς του Σιντοϊσμού, ενώ ο butsudan είναι κατά κανόνα ένας μεγαλύτερος οικογενειακός βωμός, όπου βρίσκεται το εικόνισμα ή ο πίνακας των θανόντων προγόνων μιας βουδιστικής οικογένειας. Αυτοί έχουν τους δικούς τους ιερείς και φύλακες.

Γενικώς οι Ιάπωνες διατηρούν ένα αμάλγαμα σιντοϊστικών, βουδιστικών και κομφουκικών εορτών. Σε κάθε σπίτι υπάρχει ένας σιντοϊστικός και ένας βουδιστικός βωμός και ο λαός σέβεται διάφορες γεωμαντικές απαγορεύσεις, όπως είναι η τοποθέτηση της εισόδου του σπιτιού στα βορειοανατολικά, η διάταξη διαφόρων αντικειμένων μέσα στο σπίτι κατά συγκεκριμένη τάξη κ.λ.π. Το ημερολόγιο διατηρεί επίσης τις ευοίωνες και δυσοίωνες ημέρες. Έτσι ο λαός δείχνει σεβασμό προς τα πατροπαράδοτα ήθη και έθιμα και τηρεί ορισμένες σπουδαιές εορτές του ετήσιου κύκλου, όπως είναι η πρωτοχρονιά («Σονγκάτσου»), η εορτή της άνοιξης («Σετούνπου»), στις 3 Φεβρουαρίου, η εορτή της κούκλας («Χάνα-Ματσούρι»), στις 8 Απριλίου, η ημέρα των αγοριών («Τάνγκο Νο Σεκού»), στις 5 Μαΐου, η εορτή της φθινοπωρινής ισημερίας («Άκι Νο Χινγκάν»), και των αστέρων, («Ταναμπάτα»), στις 7 Ιουλίου και οι γιορτές που ήδη αναφέραμε, δηλαδή των προγόνων κάμι («Σουϊτζίν Ματσούρι») και των νεκρών («Μπον») στις 13-16 Ιουλίου, γιορτές κατά τις οποίες ο λαός επισκέπτεται τα κοιμητήρια και τους ναούς και με τη βοήθεια των ιερέων προσφέρει δώρα μπροστά στα «εικονοστάσια» των προγόνων και των κάμι.

Όλες αυτές τις εκδηλώσεις της θρησκευτικής ζωής τις υπηρετεί ένας μεγάλος αριθμός ιερέων (Shinshoku). Πριν από την περίοδο της δυναστείας των Μείτζι (1868-1912) δεν υπήρχε ενιαίος οργανισμός του σιντοϊστικού ιερατείου. Έτσι τίτλοι ιερατικοί και λειτουργίες διέφεραν ευρύτατα και εξαρτώνταν από την διακυβέρνηση κάθε εποχής και από το ιερό.

Αξιώματα κληρικών σε χρήση από την αρχαία εποχή ως την περίοδο Μείτζι είναι πολλά, και μερικά σώζονται έως σήμερα. Κατά την παλιότερη εποχή δεν ήταν επίσης σπάνιο και το αξίωμα της ιέρειας, το οποίο όμως με τον καιρό ατόνησε και σήμερα, όπου υπηρετούν γυναίκες, το έργο τους είναι καθαρά βοηθητικό. Ο αρχιερέας στο μεγάλο ιερό της Ίσε, που είναι υπεύθυνος και επόπτης όλων των τελετουργιών και της διοίκησης του ναού, ονομάζεται Saishu. Στην παλαιότερη ιστορική περίοδο την θέση κατελάμβανε ένα μέλος της μεγάλης οικογένειας Νακατόμι, ενώ, από την εποχή των Μείτζι ως το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ένα άρρεν μέλος της αυτοκρατορικής οικογένειας. Θρησκευτική και πολιτική συγχρόνως εξουσία ασκούσε αρχικά ο Kuni no miyatsuko («επαρχιακός κυβερνήτης»), το έργο του όμως περιοριζόταν πρωτίστως στην λατρευτική λειτουργία, όπως την όριζαν οι μεταρρυθμίσεις Τάικα (645 μ.Χ.). Σπουδαιότερο ήταν το αξίωμα του πρωθιερέως (Gūji), ο οποίος αρχικά ήταν ανώτατος διοικητικός υπάλληλος των μεγάλων ιερών, υπεύθυνος για τις κατασκευές και τα οικονομικά των. Υπό την εξουσία του υπηρετούσαν μια σειρά ιερείς, βοηθοί στο έργο του. Σήμερα ο Gūji είναι συνυπεύθυνος με τους άλλους ιερείς για όλες τις διοικητικές και τελετουργικές λειτουργίες του ιερού. Ο «οικοδεσπότης των θεοτήτων», (Kannushi), είναι ένα άλλο ιερατικό αξίωμα με κεντρικό ρόλο την ιερουργία και την λατρεία των κάμι. Ο

«ικέτης ιερέυς» (negi), ανελάμβανε τις ικεσίες και παρακλήσεις προς τους θεούς. Σήμερα ο τίτλος αναφέρεται σε κληρικό με αξίωμα κατώτερο του Gūji. Ορισμένα άλλα αξιώματα κατώτερα, που διατηρούνται έως σήμερα, είναι αυτά του «λειτουργού» (hafuri) και του «θείου υπηρέτη» (jinin). Σε μικρά τοπικά ιερά υπηρετούσαν και υπηρετούν έως σήμερα και λαϊκά μέλη ως βοηθοί των ιερέων. Μετά τις μεταρρυθμίσεις της δυναστείας των Μείτζι αναβίωσε η παλαιότερη αρχή περί saisei-itchi («ενότητας λατρείας και εξουσίας»), και όλα τα ιερά και το προσωπικό τους τέθηκαν υπό τον άμεσο κυβερνητικό έλεγχο. Από τότε ιερά και ιερείς θεωρήθηκαν ότι ανήκουν στη δημόσια σφαίρα, δηλαδή στο κράτος. Το ιερατείο που προηγουμένως ήταν ανεξάρτητο από ιερό σε ιερό, τέθηκε κάτω από ενιαία εξουσία και πήρε συγκεκριμένα αξιώματα με βαθμούς, ιεράρχηση καθηκόντων, ανάλογες αμοιβές και συγκεκριμένο αριθμό προσωπικού για κάθε ιερό, ανάλογα με την σπουδαιότητά του. Την ανώτατη εξουσία του οργανωμένου πλέον ιερατικού σώματος ανέλαβε το ιερατείο του αυτοκρατορικού ναού της Ίσε, του οποίου ο πρωθιερέυς υπαγόταν στην άμεση εποπτεία του υπουργού των οικονομικών υποθέσεων (Υπουργείου Εσωτερικών). Τα επιλεγόμενα άτομα για τους διάφορους βαθμούς ιερωσύνης έπρεπε να είναι άρρενες, πάνω των είκοσι ετών, και να έχουν υποστεί ειδικές εξετάσεις για την εξακρίβωση των προσόντων τους ή να έχουν λάβει παιδεία προπαρασκευαστική για την ιερωσύνη, σε ειδικό για τον σκοπό αυτό εκπαιδευτικό ίδρυμα. Από το 1945 και εξής, μετά την ήττα της εθνικής κυβέρνησης της Ιαπωνίας, οι συμμαχικές δυνάμεις κατοχής κατήγγησαν το σύστημα εθνικού ελέγχου των ιερών και ιερέων και έπαυσαν όλους τους έως τότε κρατικούς ιερείς. Τόσο στα ιερά όσο και στους νέους ιερείς δόθηκαν πλέον ίσα δικαιώματα. Τον Φεβρουάριο του 1946 ιδρύθηκε στο Τόκιο η «Ένωση των Σιντοϊστικών Ιερών» (Jinja Honchō), η οποία είναι πλέον υπεύθυνη τόσο για τις δραστηριότητες των ιερών όσο και για τον διορισμό ανωτέρων και κατωτέρων ιερέων με βάση τα προσόντα και τις συστάσεις των εκπροσώπων των λαϊκών μελών της οργάνωσης. Η Ένωση διετήρησε και βελτίωσε τις προηγούμενες, ως το 1945, διατάξεις για τα προσόντα του υποψηφίου ιερέα και όρισε ότι η κατάληψη της θέσης του ιερέα απαιτεί ειδική εκπαίδευση και ανεπίληπτη ζωή. Ειδικότερα τα προσόντα διαιρούνται σε πέντε κατηγορίες και αποκτώνται με ειδικές εξετάσεις ή με την φοίτηση σε ένα ειδικό για ιερείς και εγκεκριμένο από το κράτος ίδρυμα του Σιντοϊσμού. Πέραν τούτων τα διάφορα ιερά του Σιντοϊσμού διατηρούν τις διαβαθμίσεις τιμής του παρελθόντος. Το μεγάλο ιερό της Ίσε ως αυτοκρατορικό έχει την πρωτοκαθεδρία και γι' αυτό διαθέτει κι ένα δικό του, ανεξάρτητο σύστημα ιερατείου, που βασίζεται στην παράδοση που ακολουθήθηκε πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

*

Στις γραμμές του άρθρου μας παρακολουθήσαμε τις ιδέες των μεγάλων ασιατικών θρησκειών και του Ισλάμ για την ιερωσύνη και την λατρεία. Οι ιδέες αυτές, λιτές στο Ισλάμ, είναι πολύμορφες και πολυδιάστατες στα μεγάλα ασιατικά θρησκευόμενα. Πολλές βέβαια από τις αντιλήψεις αυτές δεν έχουν καμιά σχέση με την χριστιανική ιερωσύνη και λατρεία. Ωστόσο, πίσω από τον λαϊκό μύθο, τις προκαταλήψεις και την δεισιδαιμονία, υπάρχει ένας πλούτος λατρευτικός με υψηλές εκφράσεις του πνεύματος, που φανερώνει τη βαθύτερη υπαρξιακή ανάγκη του ανθρώπου για την αναζήτηση του Θεού και την αλήθεια του κόσμου. Στην ιστορική τους βέβαια διαδρομή οι διάφορες θρησκείες διέσωσαν πολλά ευτελή και ανάξια στοιχεία. Πολλά από αυτά μπορεί να σημαίνουν αποτελμάτωση και παρακμή. Από την άλλη μεριά όμως υπάρχουν αξίες που έχουν δύναμη ζωής και δείχνουν την καταπληκτική αντοχή τους στους μακρούς αιώνες του καταλυτικού χρόνου. Η επιστημονική μελέτη και η υπεύθυνη ενημέρωση του πληρώματος της εκκλησίας για τις αντιλήψεις αυτές των άλλων θρησκειών αποκαλύπτει την βασική αρχή της ορθοδόξου διδασκαλίας, ότι η πτώση του ανθρώπου αποξένωσε βέβαια την ανθρώπινη φύση από τις σχέσεις της με τον Θεό, αλλά ο άνθρωπος δεν έχασε τελείως την ικανότητά του να ακούει τον Θεό και να τον δοξολογεί. Επομένως στις παραδόσεις των άλλων θρησκειών για την ιερωσύνη και την λατρευτική ζωή, βρίσκουμε υπαρκτό ένα τραγικό μεγαλείο της ανθρώπινης φύσης και μια δίψα του ανθρώπου προς το είναι, μια ορμή του λογικού πλάσματος προς τον δημιουργό του. Πράγματι στην ιερωσύνη και την λατρεία των διαφόρων θρησκειών του κόσμου, από τη μια μεριά βλέπουμε την εναγώνια αναζήτηση του θεού, και τον στεναγμό του ανθρώπου προς το άπειρο και αιώνιο, και από την άλλη την παρουσία του θεού μέσα στον κόσμο, γιατί ο θεός ποτέ δεν εγκατέλειψε το πλάσμα του και την δημιουργία του. Ο στεναγμός για την αλήθεια, το ιερό και το θείο, εκφράστηκε σε όλες τις εποχές από μεγάλες θρησκευτικές και ιερατικές φυσιογνωμίες και από βαθυστόχαστα πνεύματα της ανθρωπότητας.

Ότι το «κατ' εικόνα» (η θεογονωσία) δεν κατεστράφη, αλλά αμαυρώθηκε, και επομένως οι σχέσεις θεού και ανθρώπου δεν διεκόπησαν, είναι σταθερή διδασκαλία της Ορθοδόξου Εκκλησίας και εκφράζεται όμορφα στην ακόλουθη εμπειρία ενός μυστικού:

στην αρχή διανοήθηκα ό,τι εγώ ήμουν εκείνος που διαλογίστηκα τον Θεό, τον αναζήτησα, τον αγάπησα και τον βρήκα. Όταν έφτασα στο τέλος, διαπίστωσα ότι εκείνος ήταν ο πρώτος που με σκέφτηκε, γι' αυτό κι εγώ

τον σκέφτηκα, εκείνος ήταν ο πρώτος που με αγάπησε, γι' αυτό κι εγώ τον αγάπησα, κι εκείνος έτρεξε να με βρει, γι' αυτό κι εγώ τον βρήκα.
Δεδομένου λοιπόν ότι το έργο της θείας οικονομίας είναι οικουμενικό και η Εκκλησία, ως σώμα Χριστού και ως χώρος μέσα στον οποίο συντελείται το μυστήριο της σωτηρίας, έχει οικουμενικές διαστάσεις, σημαίνει ότι η επικοινωνία και ο διάλογος με τους ανθρώπους όλου του κόσμου και όλων των θρησκειών αποτελεί αναγκαίο μέρος της ζωής της.